

TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYUNK FELADATAI A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK XIX. KONGRESSZUSA UTÁN

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1953 március 23-án tartott ülésén

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. Kongresszusára méltán figyelt úgy az egész haladó emberiség, méltán figyelt úgy a magyar dolgozó nép ügyével összeforrott magyar tudomány is, mint világtörténeti jelentőségű s az egyetemes tudomány történetében is korszakalkotó eseményre. E korszakalkotó jelentőség megnyilvánult a pártkongresszus előzményeiben, az 1939-ben tartott XVIII. pártkongresszus óta eltelt időszaknak — mint Malenkov elvtárs mondta — »a világ arculatát megváltoztató« történelmi jellegében [20]*, s e korszakalkotó jelentőség megnyilvánult a pártkongresszus célkitűzéseiben, amelyek a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet útját jelölték ki.

A közvetlen előzmények világtörténeti perspektívájában is kiemelkedő jelentősége volt annak, hogy a pártkongresszus előestéjén jelent meg Sztálin elvtárs zseniális alkotása, »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban«, amely összefoglalva és továbbfejlesztve a marxizmus-leninizmus tudományának alapvető kérdéseit, messzemenően bevilágította a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet útját s így meghatározta a pártkongresszus tárgyalásainak és határozatainak elméleti alapjait.

Amikor Sztálin elvtárs új művének a tanulmányozásához láttunk s a marxizmus-leninizmus tudományának újabb diadalát csodáltuk, a tudományos kutatás számára nyújtott újabb felbecsülhetetlen értékű segítséget fogadtuk benne, még nem tudtuk, hogy az alkotó lángelmének az a kristálytisza ragyogása, mely minden tudomány alapvető kérdéseit helyezte új megvilágításba, nemcsak eddig legmagasabb delelő pontját jelzi a gondolkodás egész történetének, hanem egyben a legtündöklőbb fényforrás utolsó sugaraival int búcsút az emberiségnek. S mikor a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának az anyagában elmélyedtünk, s újra meg újra erőt és lelkesedést merítettünk Sztálin elvtárs felszólalásából, amelyben a testvérpártokat, a népi demokráciák képében

* A továbbiakban a zárójelbe tett számok I. V. Sztálin: *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* c. műve magyar kiadásának (Szikra, 1952), dőlt betűs szedéssel pedig *A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. Kongresszusa* c. kiadványának (Szikra 1953) a lapszámaira utalnak.

jelentkező »új rohambrigádokat«, valamint a tőke uralmának országaiban küzdő kommunista és demokratikus pártokat köszöntötte, még nem tudtuk, hogy annak a világtörténelemben páratlanul álló hatalmas jelenetnek vagyunk távoli tanúi, amelynek keretében a győzelmek vezére, a halhatatlan tanító a legyőzhetetlen harcok zászlaját adja tovább harcostársainak és tanítványainak, a szovjet nép legjobbjainak — egyben harcostársaivá és tanítványaivá avatva mindazokat, akik ennek a zászlónak, Marx és Engels, Lenin és Sztálin dicső zászlajának esküsznek hűséget, amíg csak élnek.

Sztálin elvtárs utolsó nagy alkotásának és a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusának szétválaszthatatlan egységét kidomborította a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1952. október 23-án hozott határozata is, amely kimondja, hogy »Sztálin elvtárs úttörő, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt alapvető művét: *„A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban”*, valamint Sztálin elvtársnak a XIX. kongresszuson elhangzott nagyjelentőségű, messzi távlatokat feltáró beszédét és a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának egész anyagát pártunk és államunk politikai, ideológiai, gazdasági, kulturális és szervezeti tevékenységének vezérfonalává kell tenni s a mi viszonyainkra értelemszerűen, következetesen kell alkalmazni.«¹

Amikor Pártunk útmutatásai alapján a pártoktatás minden fokán, az állami oktatásban, egyetemi tanárok és tudományos dolgozók konferenciáin Sztálin elvtárs alkotásának és a pártkongresszus anyagának a feldolgozása megindult, mindnyájan magunkon éreztük Sztálin elvtárs szemét. Most, hogy ez a szem, amely a legmesszebbre látott, lehuny, még fokozottabb felelősséggel folytatjuk ezt a munkát is. Amint Rákosi elvtárs a gyász első napjaiban mindnyájunk érzésének adott hangot: »Mindnyájunk gondolatát eltölti a fájdalmas veszteség, amely szeretett vezérünk, nagy tanítónk, Sztálin elvtárs halálával ért bennünket; mindnyájunk gondolatát eltöltik az ő tanításai, az ő hagyatéka.«²

Ez a hagyatéka: Sztálin elvtárs egész halhatatlan életműve, melynek beható tanulmányozása, elméleti és gyakorlati munkánkat irányító felhasználása mindannyiunk szent kötelessége. Ha most utolsó nagy alkotásának és evvel szoros összefüggésben a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának a magyar nyelv- és irodalomtudomány szempontjából levonható tanulságaira fordítjuk elsősorban figyelmünket, ez sem történhetik meg anélkül, hogy ne hivatkozzunk lépten-nyomon a gazdag sztálini hagyatéka egyéb útmutatásaira. Az első tanulság, amely egyébként általánosabban, valamennyi tudományág közös szempontjából méri fel a sztálini mű egyik alapvető tudománytörténeti és tudományelméleti jelentőségét, valójában csak úgy érvénye-

¹ Társadalmi Szemle, 1952. 963. l.

² Rákosi Mátyás: A proletárnemzetköziség legyőzhetetlen sztálini lobogója. Szabad Nép, 1953. III. 13.

síthető, ha azt a tetőpontot, amelyet »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. végső összefoglalás képvisel, Sztálin egész tudományos életművének az összefüggésében tekintjük. S ha ez a tanulság túlmutat is szoros feladatunkon, a nyelv- és irodalomtudomány problématikáján, szólnunk kell róla, mert tudományos világnézetünk alapjait érinti, a materialista tudomány fölényét domborítja ki egy olyan általános tudományelméleti kérdésben, amely probléma volt az idealista tudomány számára is, de olyan probléma, amellyel bírkózva az idealista tudomány csak a maga csődjét tudta bebizonyítani. Ez a kérdés, amellyel szemben egyetlen szaktudomány sem jelentheti be a maga érdektelenségét, *a tudomány fejlődésének a kérdése.*

A kérdés természetesen általánosabban is feltehető és az idealista tudományban erre az általánosabb kérdésfeltevésre is sor került: van-e egyáltalán fejlődés a történelemben? De az idealista tudományra jellemző, hogy a tudomány fejlődésének a kérdését nem kapcsolta össze szükségképpen a történeti fejlődés általánosabb problémájával.

Sztálin elvtárs leplezte le közös osztálytartalmát mindazoknak az elméleteknek, amelyek a történeti fejlődést tagadták: »Ha a világ szüntelen mozgásban és fejlődésben van, ha a régi elhalása és az új növekedése a fejlődés törvénye, akkor világos, hogy nincsenek többé, megingathatatlan' társadalmi rendszerek, hogy a magántulajdon és a kizsákmányolás nem 'örök elv', hogy a földbirtokosok uralma a parasztok fölött, a kapitalistáké a munkások fölött, nem 'örök eszme'«. ³ Világos ebből, hogy az uralmi pozícióikhoz görcsösen ragaszkodó kizsákmányoló osztályoknak érdeke fűződik ahhoz, hogy a fejlődést tagadják.

De a tudományos kutatás lényegéhez tartozik, hogy egyre új meg új eredményekre vezessen; lehet-e tehát a tudományt elválasztani a haladástól? A hanyatló polgárság filozófiája ezt az elválasztást elméletileg is elvégezte. S evvel mindjárt azt is bebizonyította, hogy a filozófiai idealizmus, a politikai reakció hűséges szolgálója, a szaktudományok terén is a haladás kerékkötője, sőt egyenesen a terméketlen áltudomány körmönfont igazolására alkalmas. A maga idejében nálunk páratlan tekintélyű Pauler Ákos nem ok nélkül fújta le a port Bolzano már száz évvel korábban méltán sutba dobott filozófiai elméletéről, hogy az »élődi, rothadó és halódó kapitalizmus« feltételei között meddő helybentopogásra kényszerülő tudósoknak vígasztalásul a tudomány végtelenségének az illúzióját szerezze meg legalább, a nélkül, hogy a tudomány haladása az uralkodóosztályok nyugodt álmát a fejlődés rémképével megzavarja.

Miben állt ez az elmélet? Mindenekelőtt abban, hogy az igazság fogalmát élesen elválasztotta a valóság fogalmától. Bolzano szerint, akit Pauler a XIX. század legnagyobb logikai kutatójának mond, az igazságok »nem oly dolgok, amelyek valahol és valamikor mint valóságok fennállának«. Ilyen értelemben viszont elismerte, hogy »végtelen sok igazság áll fenn« s kesztyűt dobott a

³ A Szovjetunió Kommunista (Bolshevik) Pártjának története. 1953. 135. l.

képzelt ellenfél felé, aki ezt és evvel együtt a tudomány végtelenségét tagadni merészelné. Mert tegyük fel, hogy valaki azt mondaná: csupán egyetlen igazság van, pl. az, hogy $A = B$, akkor a tudomány végtelenségének vakmerő tagadója is legalább még egy igazságot kénytelen volna elfogadni, legalább is azt, hogy ezen a tételen kívül más igazság nem létezik. Ha pedig már ezt elismerte, elismert egy harmadik, hasonlóan mély igazságot, azt t. i., hogy semmi sem igaz e két igazságon kívül, s az ilyenmű következtetések láncolata azután a végtelenségig folytatható. Azaz nyugodtan folytathatjuk ezt a játékot az idők végtelenségéig, ha tetszik, ezt el is nevezhetjük tudománynak, a nélkül, hogy egy szikrával is többet tudnánk meg általa a természet és a társadalom valóságáról, s a nélkül, hogy a természet és társadalom alakítására a legcsekélyebb segítséget is nyujtanánk az emberiség haladó erőinek. Igaz, hogy Pauler arisztokratizmusa vissza is borzadt volna a tudomány szerepének ilyen gyakorlati értelmezésétől, e helyett a Bolzano értelmezése szerint vett igazságok végtelen nagy számából kiindulva így határozta meg a tudomány jelentőségét: »A tudomány a végtelen sok tagból álló és érvényességében örök változatlanul fennálló igazságrendszer minél teljesebb megismerésére törekszik s így az emberi szellem tevékenységének szempontjából nem egyéb, mint a végtelenség és az örökkévalóság felé való törekvésnek egy formája.«⁴ Az anekdóta szerint Corvin Mátyás megszegényítette a sarlatánt, ki avval a tudományával hivalkodott, hogy tévedhetetlen biztossággal hajigálja keresztül a kulcslyukon a borsószemeket; a magyar tudomány sülyedését és elpártolását saját haladó hagyományaitól a két világháború között semmi sem jellemezheti kirívóbban, mint hogy ebben az üres logikai játékban nem a saját tehetetlenségének egy szatíra-író tollára méltó leleplezését ismerte fel, hanem a maga igazolását ünnepelte. Sőt sovinszta göggel szerette emlegetni, hogy Pauler Ákos filozófiai rendszerét a külföld tudományos közvéleménye is kedvezően fogadta. Valóban Pauler munkái németül is megjelentek, s ezáltal a nemzetközi reakciónak is nyújtottak némi segítséget a népellenes áltudomány igazolásához.

A dialektikus materializmus álláspontja szerint minden tudományos igazság az objektív valóságnak felel meg. Természetesen a dialektikus materializmus sem azonosítja minden további nélkül a tudományos igazságot az objektív valósággal, hanem viszonyukat a visszatükrözés elméletével definiálja. »A visszatükrözés körülbelül hű másolata lehet a visszatükrözöttnek, de itt azonosságról beszélni képtelenség« — tanítja Lenin.⁵ A tudomány végtelen fejlődése a visszatükrözés hűségének és pontosságának egyre fokozódó mértékét hozza magával. »A jelenkori materializmus, vagyis a marxizmus szempontjából történelmi feltételektől függenek azok a határok, ameddig ismereteink az objektív abszolút igazságot megközelítik, de feltétlen ennek az igazságnak

⁴ Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. 3. kiadás. 6. n. 90—91. és 52. l.

⁵ Lenin: Materializmus és empiriokritizmus. Szikra. 1949. 330. l.

a létezése, feltétlen az, hogy közeledünk hozzá. Történelmi feltételektől függenek a kép körvonalai, de feltétlen az, hogy ez a kép az objektíven létező modellt ábrázolja. Történelmi feltételektől függ az, hogy mikor és minő körülmények közt jutottunk el a dolgok lényegének megismerésében odáig, hogy a kőszénkátrányban felfedeztük az alizarint, vagy az atomban az elektronokat, de feltétlen az, hogy a ‚feltétlenül objektív megismerés’ minden ilyen felfedezéssel egy lépést tett előre. Szóval történelmi feltételektől függ minden ideológia, de feltétlen az, hogy minden tudományos ideológiának (eltérően, például, a vallásos ideológiától) objektív igazság, abszolút természet felel meg.⁶ A »megfellebbezhetetlenül végleges igazságokat« Engels az olyan banalitásokra korlátozza, mint pl., hogy kétszer kettő négy, a matematikában, minden embernek meg kell hahnia, az élő szervezetekkel foglalkozó tudományban, vagy hogy Napoleon 1821 május 5-én halt meg, a történelmi tudományokban. De ez a megállapítás távolról sem alkalmas arra, hogy bármiféle agnoszticizmust tápláljon, csupán a megismerés történeti jellegére utal s így éppen a tudomány végtelen fejlődési lehetőségét bizonyítja. A megismerés »viszonylagos tévedések sorozatában valósul meg« s »az emberiség végtelen élettartama útján« emelkedik egyre magasabb színvonalra.⁷ Vagy amint Sztálin hangsúlyozza: »A világon nincsenek meg nem ismerhető dolgok, hanem csak olyan dolgok vannak, amelyeket még eddig nem ismerünk, de a tudomány segítségével ezeket is fel fogjuk deríteni és meg fogjuk ismerni.«⁸

Világos, hogy itt nem csak az ismeretanyag mennyiségi bővüléséről van szó, azaz arról, hogy új ismeretek járulnak a régiekhez, a valóság új jelenségei és jelenségcsoportjai válnak hozzáférhetőkké a tudomány számára: az új ismeretek a régiket nem csak gyarapítják, hanem a régi ismereteket is új megvilágításba helyezik, magasabb színvonalra emelik, amennyiben azok érvényét korlátozzák vagy kitágítják, illetőleg más összefüggésbe állítják őket. Engels hivatkozik a Boyle-féle törvényre, amely szerint a gázok térfogata azonos hőmérséklet mellett fordított arányban áll a rájuk gyakorolt nyomással; Regnault megállapította, hogy a tétel érvényességét veszti a nyomással cseppfolyósakká átváltoztatható gázoknál — s Engels Anti-Dürringjének két kiadása között bizonyították be a fizikusok, hogy valamennyi gáz cseppfolyós állapotra redukálható. »Minden eddigi társadalom története osztályharcok története« — szögezi le a Kommunista Kiáltvány. Negyven évvel később Engels szükségesnek látja, hogy ezt a jegyzetet fűzze hozzá: »Ez, pontosabban az írásban ránk maradt történelemre vonatkozik. 1847-ben a társadalom őstörténete, az a társadalmi szervezet, mely minden írott történetet megelőzött, jóformán ismeret-

⁶ U. o. 130. l.

⁷ Engels: Anti-Dürring. Szikra. 1950. 90., 92. és 89. l.

⁸ Párttörténet. 139. l.

len volt.«⁹ Az őskommunizmus felfedezése azonban nemcsak korlátozta az alapvető tanítás érvényét, hanem magasabb színvonalra is emelte, amennyiben lehetővé tette Marx és Engels számára az osztálytársadalom fogalmának történeti meghatározását, az első osztálytársadalmak kialakulásának a kidolgozását, a társadalmi formációk elméletének teljesebbé tételét s ezáltal magának az osztályharcok történetének valódi összefüggésében való elhelyezését.

De a tudomány fejlődése nem immanens fejlődés, azaz nem csupán és nem is elsősorban tudománytörténeti előzményeken alapul. Áll ez a természettudományokra is, amelyek kibontakozását társadalmi tényezők gátolták a középkorban és szabadították fel az újkorban: »a modern természettudomány azzal a nagyszerű korszakkal kezdődik, amikor a polgárság megtörte a hűbériiséget« — állapítja meg Engels.¹⁰ Még fokozottabban áll ez természetszerűleg azokra a tudományokra, amelyeket Engels legáltalánosabb értelemben »történelmi tudományoknak« nevez s amelyek »az emberek életfeltételeit, a társadalmi viszonyokat, a jogi és államformákat — filozófiai, vallási, művészeti s egyéb észmei felépítményükkel — történelmi egymásutánjukban és jelenlegi állapotukban veszik vizsgálat alá.«¹¹ Azt a döntő fordulatot, amely a történelem-felfogásban Marx fellépésével, az osztályharc felfedezésével beállott, Engels teljes joggal hozza kapcsolatba olyan történelmi eseményekkel, mint a lyoni munkásfelkelés 1831-ben és az angol chartisták mozgalma 1840 körül. Nem, mintha az osztályharc ekkor kezdődött volna, hanem, mert ezek a tények, amelyek »csattanósan meghazudtolták« a »polgári gazdaságtannak a tőke és a munka érdekeinek azonosságát, a szabad verseny következményeképp létrejövő általános harmóniát és általános népjólétet hirdető tanításait«,¹² általánosítható törvényszerűséget tártak fel s így megvilágították a múltat is, mint az osztályharc történetét.

Már ennyi is igazolja Lenin mélyértelmű megállapítását: »a történelem a jelenségek egyre újabb és újabb oldalait tárja fel.«¹³ De ez a megállapítás arra is utal, hogy a társadalomtudományok tárgya maga is folytonos mozgásban, változásban, fejlődésben van s így csak a folytonosan fejlődő tudomány lehet képes e fejlődés megragadására. A kérdésnek ezt az oldalát Sztálin fejlesztette tovább, többek között éppen Lenin tudományos életművének az elemzésében. Mint ismeretes, Sztálin úgy határozta meg a leninizmust, hogy az »az imperializmus és a proletárforradalom korszakának marxizmusa«, ami annyit jelent, hogy Lenin »továbbfejlesztette a marxizmust a kapitalizmusnak és a proletáriátus osztályharcának új feltételei között.«¹⁴ Vagy ahogyan Sztálin az első amerikai munkásküldöttséggel folytatott beszélgetésében kifejtette: »Lenin Marx

⁹ Marx—Engels: Válogatott Művek. Szikra. I. 1949. 11. l.

¹⁰ Engels: A természet dialektikája. Szikra. 1952. 204. l.

¹¹ Anti-Dühring. 92. l.

¹² U. o. 27. l.

¹³ Lenin: Marx Károly. V. I. Lenin Művei. Szikra. 21. kötet, 1951. 43. l.

¹⁴ I. V. Sztálin Művei. 6. kötet. Szikra. 1951. 79. l.

és Engels leghűségesebb és legkövetkezetesebb tanítványa volt és marad, aki teljes egészében a marxizmus elveire támaszkodott.

Lenin azonban Marx—Engels tanításának nem csupán végrehajtója volt. Lenin egyúttal Marx és Engels tanításának folytatója is volt.

Mit jelent ez?

Ez azt jelenti, hogy Lenin továbbfejlesztette Marx és Engels tanítását a fejlődés új feltételeinek megfelelően, a kapitalizmus új szakaszának megfelelően, az imperializmusnak megfelelően. Ez azt jelenti, hogy Lenin, amikor Marx tanítását az osztályharc új viszonyai között továbbfejlesztette, ahhoz képest, amit Marx és Engels adott, ahhoz képest, amit az *imperializmuselőtti kapitalizmus időszakában bárki is adhatott*, (kiemelés tőlem, *T. W. I.*) valami újjal gazdagította a marxizmus közös kincsesházát, s emellett az az új, amivel Lenin a marxizmus kincsesházát gazdagította, teljes egészében a Marx és Engels által megadott elveken alapszik.¹⁵

»Az elmélet valamennyi ország munkásmozgalmának általánosított tapasztalata«¹⁶ — általánosítja maga Sztálin elvtárs a leninizmus elemzésével nyert tapasztalatot, másutt meg egyenesen a tudomány konstitutív jegyeként értelmezi az ilyen értelemben vett fejlődőképességet: »A marxizmus tudomány. Fennmaradhat és fejlődhet-e a marxizmus mint tudomány, ha nem gazdagodik a proletariátus osztályharcának új tapasztalataival, ha nem dolgozza fel ezeket a tapasztalatokat a *marxizmus álláspontjáról*, a marxista módszer *szemszögéből*? Világos, hogy nem.

Ezek után azt hiszem, világos, hogy a marxizmus megköveteli a régi formulák javítását és gazdagítását az új tapasztalatok figyelembevétele alapján, a marxizmus álláspontjának fenntartása mellett, a marxizmus módszerének fenntartása mellett... «¹⁷

A marxizmus-leninizmusnak mint a társadalom fejlődési törvényeiről szóló tudománynak tehát a fejlődését maga a történelem, a társadalom fejlődése biztosítja, mely szakadatlanul új tapasztalatokat bocsát a tudomány rendelkezésére és szakadatlanul új meg új kérdésekre vár választ a tudománytól. A forradalmi elméletnek és a forradalmi gyakorlatnak Sztálin elvtárs gigászi életművében megnyilvánuló egysége ennek a tételnek a legnagyobb szabású bizonyítéka. Bármely tudományos munkáját vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az a forradalmi harc egy konkrét helyzetében az összes addigi tapasztalatok elméleti általánosításával emeli magasabb színvonalra a tudományt és így nyújt vezérfonalat a cselekvéshez.¹⁸ Ezek a vonások jellemzik utolsó nagy

¹⁵ I. V. Sztálin Művei. 10. kötet. Szikra. 1952. 101—102. l.

¹⁶ I. V. Sztálin Művei. 6. kötet. Szikra. 1951. 99. l.

¹⁷ I. V. Sztálin Művei. Szikra. 9. kötet. 1952. 107. l.

¹⁸ V. ö. különösen P. N. Poszpelov: Sztálin — a marxista-leninista tudomány lángelméje, Sztálin és a szovjet tudomány. Szikra. 1950. 26—60. l.

művét, »Sztálin elvtárs kongresszusi ajándékát«¹⁹ is, amely a második világháború után kialakult helyzetben meghatározta a gazdasági törvények objektív jellegét s ezek érvényesülését a szocializmusban, felfedezte a modern kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényét, elemezte a kapitalista világrendszer elmélyülő válságát, a háború és a béke kérdéseit s megvilágította a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet útját.

Ily módon Sztálin elvtárs életműve, nagyszerű betetőzésével, »*A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban*« c. zseniális alkotással együtt, a tudomány haladásának, a marxizmus-leninizmus, a társadalom fejlődési törvényeiről szóló tudomány megállást nem tűrő, mert a társadalom fejlődésében megadott haladásának tündöklő bizonyítéka.

De meríthet-e ebből a tündöklő bizonyítékból valamiféle biztatást a maga számára olyan szaktudomány, mint amilyen akár a nyelvtudomány, akár az irodalomtudomány, amelyek a polgári tudománynak a néptől elszigetelt helyzetében megszokták már öniróniájuk kifejezésére használni — ha egyáltalán használják még — egykor nemes csengésű közös elnevezésüket, a »filológia« szót? Csakhogy itt egyáltalán nem az elnevezésen fordul meg a dolog. A kérdés úgy áll, hogy nyelv- és irodalomtudomány egyaránt csak akkor vesz részt a tudomány haladásában, ha részt vesz a társadalom fejlődésében is, azaz ha a marxizmus-leninizmus tudományán belül találja meg a maga helyét, magáévá teszi és saját tárgyához alkalmazza annak módszerét és szempontjait, s így képessé válik maga is arra, hogy minden új történeti tapasztalattal magasabb színvonalra emelkedjék. Az ilyen értelemben vett nyelv- és irodalomtudományra elvben érvényes mindaz, amit a tudomány végtelen fejlődésének lehetőségéről a marxizmus-leninizmus klasszikusai alapján megállapíthattunk s az ilyen értelemben vett — materialista — nyelv- és irodalomtudomány számára maga Sztálin elvtárs tárta fel a fejlődés magasbaívelő útját. Csakhogy Sztálin nyelvtudományi munkáinak — a nyelv- és irodalomtudomány új szempontjai gazdag tárházának — azt a tanulságát sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ezekre sem pusztán a Marr-vita szolgáltatta az alkalmat, hanem az a konkrét történeti helyzet, amelyben létrejöttek : egyfelől a kapitalista környezet kozmopolita befolyásának a veszélyei, másfelől a soknyelvű Szovjetunió nemzeti-ségi politikája és az eszmék növekvő jelentősége a szocializmus feltételei között, amelyek a nyelv nemzeti, illetőleg össznépi jellegének és a fejlődésben vitt szerepének a feltárását, valamint a történelmi materializmus alap és felépítmény viszonyáról szóló tanításának magasabb színvonalra emelését tették időszerűvé.

Ezek alapján nyelv- és irodalomtudományunk soronkövetkező feladatai közül a következőket máris kijelölhetjük:

¹⁹ Rákosi Mátyás elvtárs beszámolója a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusáról. Társadalmi Szemle. 1952. 951. l.

A marxizmus-leninizmus ismeretelmélete alapján el kell mélyítenünk szak-tudományunk módszertani alapjait.

Nyelv- és irodalomtudományunk történetének már megindult feldolgozásánál fokozott figyelmet kell fordítanunk egy-egy tudományos eredmény vagy módszer kialakulásának és érvényesülésének általános történeti feltételeire.²⁰

Nyelv- és irodalomtudományunk művelőinek nemcsak tudományuk haladásával kell lépést tartaniuk, hanem szocializmust építő népükkel kell együthaladniuk. Amint Sztálin elvtárs tanítja: »A leninista nem lehet csupán kedvelt tudomány-ágának specialistája — hanem egyúttal politikusnak és közéleti embernek is kell lennie, élénken kell érdeklődni országa sorsa iránt, ismernie kell a társadalmi fejlődés törvényeit, tudnia kell alkalmazni ezeket a törvényeket és arra kell törekednie, hogy az ország politikai vezetésében aktív része legyen. Természetesen, a bolsevik szakemberek számára ez további megterhelés lesz. Ez azonban olyan megterhelés, amely bőségesen meghozza a maga gyümölcsét.«²¹

E feladatok teljesítéséhez hatalmas segítséget nyújt és további új feladatokat tűz ki nyelv- és irodalomtudományunk számára is »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban.«

Sztálin a gazdasági törvények jellegét vizsgálva a szocializmusban a szubjektív idealizmus ellenséges ideológiájának képviselői gyanánt leplezi le azokat a teoretikusokat, akik azt állítják, hogy »a gazdasági fejlődés törvényeit a szocializmusban a társadalom vezető szervei 'teremtik', 'átalakítják' « [84]. A dialektikus és történelmi materializmus klasszikus összefoglalásában Sztálin éppen a társadalom fejlődéstörvényeinek objektív jellegével bizonyította, hogy a marxizmusban »a szocializmus az emberiség jobb jövődjéről szőtt ábrándból tudománnyá válik«. ²² Akkor csak a szocializmus ellenségeivel s az idealizmusnak őket szolgáló nyílt formáival szemben látszott szükségesnek hangsúlyozni, hogy »a társadalom fejlődéstörvényeivel foglalkozó tudomány adatai megbízható, objektív igazságok jelentőségével bíró adatok. Tehát, a társadalom történetéről szóló tudomány, a társadalmi élet jelenségeinek minden bonyolultsága ellenére, éppoly exakt tudománnyá válhat, mint mondjuk a biológia, olyan tudománnyá, amely a társadalom fejlődéstörvényeit fel tudja használni gyakorlati alkalmazás céljából.« ²³

A politikai gazdaságtannak azok a képviselői a Szovjetunióban, akikkel szemben Sztálin elvtárs a gazdasági törvények objektív jellegét utolsó nagy alkotásában meghatározta, a Kommunista Párt és a Szovjetállam sikereit értelmezték helytelenül, de jóhiszeműségük semmivel sem csökkenti a hibás nézeteikben lappangó veszélyt; álláspontjuk gyökerében idealista s így hatásukban is az ellenséges filozófiai nézeteket erősítik, »lényegében a tudományt tagad-

²⁰ V. ö. Fogarasi Béla: Filozófiai előadások és tanulmányok. 1952. 133. l.

²¹ Sztálin: A leninizmus kérdései. Szikra. 1953. 710. l.

²² Párttörténet. 142. l.

²³ U. o. 141. l.

ják, márpedig, ha a tudományt tagadják, akkor mindennemű előrelátás lehetőségét is tagadják, következésképpen a gazdasági élet vezetésének lehetőségét tagadják» [12]. A materialista tudomány ugyanolyan komoly gátjáról volt itt szó, mint amilyet más területen a marizmus jelentett; erre mutat rá A. Szoboljev is, aki már Sztálin tanításainak fényében tart kritikái szemlét a közelmúlt politikai gazdaságtanának szubjektivista tévedései fölött, s idézi L. A. Leontjev nálunk is lefordított munkájából azt a helytelen nézetet, hogy »a nemzetgazdaság tervezése a szocialista termelési mód gazdasági törvénye«,²⁴ vagy pl. G. Kozlov cikkeit, a »Voproszi Ekonomiki« 1948-as évfolyamából, amelyek szerint »a szocialista gazdaság mozgásának és fejlődésének forrása a tervező, szocialista állam«, illetőleg az állami tervek a Szovjetunió nemzetgazdasága fejlődési törvényének a szerepét viszik.²⁵ Sepilov a »Moszkovszkij Propagangyiszt« egyik konzultáció s cikkéből idézheti: »a szocializmus gazdasági törvényeinek legfontosabb *tartalma* az állam politikája, amely a törvények *tudatos elvét* alkotja, s meghatározza tervszerű jellegüket«. ²⁶

Sztálin elvtárs mindazoknak a hibás nézeteknek, amelyek a Szovjetállam különleges történeti szerepéből kiindulva tagadásba veszik a szocializmus feltételei között a politikai gazdaságtan törvényeinek objektív jellegét, közös alapvető tévedésére mutat rá: »Mint látható, összekeverik a tudomány törvényeit, amelyek a természetben vagy a társadalomban az emberek akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatokat tükröznek, azokkal a törvényekkel, amelyeket a kormányok adnak ki, amelyek az emberek akaratából jönnek létre és amelyeknek csupán jogi érvényük van« [6]. A népgazdaság arányos, tervszerű fejlődése például objektív gazdasági törvény a szocializmusban; ez a törvény *lehetőséget* nyújt a helyes tervezésre. »Ahhoz, hogy ezt a lehetőséget valósággá változtassuk, tanulmányoznunk kell, el kell sajátítanunk ezt a gazdasági törvényt, meg kell tanulnunk teljes hozzáértéssel való alkalmazását, olyan terveket kell összeállítanunk, amelyek teljesen vissza-tükrözik ennek a törvénynek a követelményeit« [11]. Az állami tervek sikere tehát attól függ, hogy milyen pontosan tükrözik az emberek akaratától függetlenül fennálló, objektív gazdasági törvényszerűség követelményeit.

Sztálin elvtárs összefoglalja és mélyrehatóan értelmezi a marxizmus megdönthetetlen álláspontját a tudomány törvényeinek kérdésében s egyben a szocializmus győzelmének, a szocialista állam fennállásának tapasztalatait általánosítva továbbfejleszti az elméletet, de »a marxizmus szempontjának, állás-

²⁴ L. A. Leontjev: A szocializmus politikai gazdaságtana Lenin és Sztálin műveiben. Szikra. 1949. 47. l.

²⁵ A. Соболев: До конца преодолеть субъективистские ошибки в экономической науке. Правда. 12. января 1953 г. V. ö. még különösen a Вопросы Истории szerkesztőségi cikkét: Против субъективистских ошибок в изучении истории советского общества. 1952. № 12. 1—10. ll.

²⁶ Cikkek I. V. Sztálin »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művéről és az SzKP XIX. Kongresszusáról. Szikra. 1953. 73. l.

pontjának *fenntartása mellett*, a marxizmus módszerének *fenntartása mellett*. »A marxizmus a tudomány törvényeit — akár a természettudomány, akár a politikai gazdaságtan törvényeiről van szó — az ember akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatok visszatükrözésének fogja fel. Az emberek ezeket a törvényeket felfedezhetik, megismerhetik, tanulmányozhatják, cselekedeteikben számbavehetik, a társadalom érdekében felhasználhatják, de megváltoztatni vagy hatályon kívül helyezni nem képesek. Még kevésbé képesek a tudomány új törvényeit kialakítani vagy teremteni« [6]. Nincs különbség tehát természeti és gazdasági törvény között abban a tekintetben, hogy ezek objektív, az emberi akaratától függetlenül végbemenő folyamatokat tükröznek. De különbség van közöttük időtartam tekintetében, amennyiben a politikai gazdaságtan törvényei — legalábbis többségükben — nem hosszúéletűek: »meghatározott történelmi időszak folyamán hatnak, azután pedig új törvényeknek adják át helyüket« [8]. És különbség van a természettudomány és a politikai gazdaságtan törvényei között abban a tekintetben is, hogy »eltérően a természettudomány törvényeitől, ahol egy új törvény felfedezése és alkalmazása többé-kevésbé símán megy végbe, gazdasági téren egy olyan új törvény felfedezése és alkalmazása, amely a társadalom magukat túlélt erőinek érdekeit sérti, ezeknek az erőknek legerősebb ellenállásába ütközik« [10].

Mielőtt tovább mennénk, talán nem lesz felesleges felhívni a figyelmet arra, hogy Sztálin elvtárs nyilván ennek az ellentétnek a leegyszerűsítésétől kíván visszatartani avval a korlátozással, hogy a természettudomány törvényeinek a felfedezése és alkalmazása is csak »többé-kevésbé símán« megy végbe. Itt elsősorban gondolni kell a természettudományoknak arra az oldalára, amellyel a felépítményhez tartoznak s amellyel magukra vonják az uralkodó osztályok s a velük szövetséges egyház és a szolgálatukban álló idealista filozófia ellenállását, mint pl. Galilei vagy Kopernikusz felfedezése a maguk korában vagy a darwinizmus és a micsurini biológia helyzete a kapitalista államokban. De az uralkodó osztályok érdekeibe ütköző gazdasági törvények elismeréséhez »olyan erőre, olyan társadalmi erőre« van szükség, »amely képes leküzdeni ezt az ellenállást« [10]. És éppen ebben mutatkozik meg — nem a gazdasági törvények objektív jellege, hanem az embereknek e gazdasági törvényekhez való viszonya tekintetében — a különbség a kapitalizmus és a szocializmus időszaka között. »Országunkban akadt ilyen erő«, — tanítja Sztálin elvtárs — »a társadalom túlnyomó többségének, a munkásosztálynak és a parasztságnak a szövetsége. Más országokban, a tőkés országokban ilyen erő még nem akadt. Ez a titka annak, hogy a Szovjethatalomnak sikerült szétzúznia a társadalom régi erőit és hogy minálunk teljesen szabadon érvényesült az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével« [10]. Ez különben a természeti törvényekkel szemben viszonylag rövidéletű gazdasági törvények sorában viszonylag állandó jelleggel bíró törvény: »A különböző társadalmi alakulatok gazdasági

fejlődésükben nemcsak a maguk saját szerű gazdasági törvényeinek vannak alárendelve, hanem azoknak a gazdasági törvényeknek is, amelyek közösek valamennyi társadalmi alakulat számára, például olyan törvényeknek, mint a termelőerők és a termelési viszonyok egységének törvénye egy egységes társadalmi termelésben, a termelőerők és a termelési viszonyok közötti viszony törvénye valamennyi társadalmi alakulat fejlődési folyamatában» [70]. Magában véve még annak a tételnek a szocializmus és a kommunizmus időszakára korlátozása sem helytálló, »hogy a társadalom nem tehetetlen a tudomány törvényeivel szemben, hogy az emberek, miután megismerték a gazdasági törvényeket, felhasználhatják azokat a társadalom érdekében« [49]. Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy »a polgári forradalom korszakában, például Franciaországban, a burzsoázia felhasználta a feudalizmus ellen azt az ismert törvényt, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelési erők jellegével, megdöntötte a feudális termelési viszonyokat, új, burzsoá termelési viszonyokat teremtett, és ezeket a termelési viszonyokat összhangba hozta a feudális rend méhében kifejlődött termelőerők jellegével« [50]. A kapitalizmus gyors fejlődése annak a bizonyítéka, hogy »a polgári forradalom utáni korszakban . . . voltak olyan időszakok, amikor a burzsoá termelési viszonyok teljesen összhangban voltak a termelőerők jellegével« [51].

A gazdasági fejlődés törvényei érvényesülésének tekintetében a különbséget a kapitalizmus és a szocializmus korszaka között tehát elvileg csak a szocialista forradalmat minden más forradalomtól megkülönböztető jegyeiben kereshetjük. A polgári forradalom megteremtette ugyan a maga idején a termelőerők és termelési viszonyok összhangját, de a kizsákmányolás egyik formáját csupán a kizsákmányolás másik formájára cserélte; s így érdekei már ekkor a társadalom többségének érdekeivel ellentétben álltak. Így, miután a burzsoá termelési viszonyoknak, melyek összhangban álltak a feudalizmus méhében létrejött termelőerőkkel, a kapitalizmus méhében kialakult új termelőerők ellentmondtak, a burzsoázia haladó erőből ellenforradalmi erővé vált és ellenállt annak, hogy a termelőerők és termelési viszonyok új összhangja immár az új forradalmi osztály, a munkásosztály érdekét szolgáló szocializmusban megvalósuljon. A proletariátus osztályérdekei viszont a társadalom túlnyomó többségének érdekeivel olvadnak egybe, »mert a proletariátus forradalma nem a kizsákmányolás egyik vagy másik formájának megszüntetését, hanem minden kizsákmányolás megszüntetését jelenti« [51]. A termelőerők a szocializmusban is a termelési viszonyok előtt járnak, minthogy azonban a szocialista társadalomban nincsenek már magukat túlélő osztályok, amelyeknek érdekét a termelő erők és termelési viszonyok összhangjának helyreállítása sértené, a gazdasági törvény felismerése és a társadalom érdekében való felhasználása nem ütközik olyan természetű akadályokba, mint a kizsákmányoláson alapuló osztálytársadalmakban. »Persze«, — hangsúlyozza Sztálin elvtárs — »a szocializmusban is lesznek elmaradó, tehetetlen erők, amelyek nem értik meg a terme-

lési viszonyokban történő változások szükségességét, ezeket az erőket azonban természetesen nem lesz nehéz leküzdeni anélkül, hogy konfliktusra kerülne sor« [52]. Így fejleszti tovább Sztálin elvtárs a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet kérdésével kapcsolatban a »Marxizmus és nyelvtudomány« egyik fontos megállapítását is, azt, hogy »a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye... kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik. De egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok«. ²⁷

Minden tudományág szempontjából rendkívüli jelentőséggel bír, hogy Sztálin elvtárs, amikor a gazdasági törvények objektív jellegét igazolja a szocializmusban, egyben általánosítja azt a megállapítást is, amelyet a nyelvtudománnyal kapcsolatban már nyelvtudományi munkáiban megtett: »a nyelvészet fő feladata a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozása«. ²⁸ Azokkal szemben, akik a gazdasági törvények objektív jellegét tagadják, illetőleg csak a szocializmust megelőző korszakokra kívánják ezt az objektív, az emberek akarától független jelleget korlátozni, hangsúlyozza, hogy ez a politikai gazdaságtannak mint tudománynak a felszámolására vezetne, »mert a tudomány nem élhet és nem fejlődhet az objektív törvényszerűségek elismerése nélkül, e törvényszerűségek tanulmányozása nélkül« [84]. Ez pedig annyit jelent, hogy Sztálin elvtárs nemcsak a politikai gazdaságtan és nem is csak a nyelvtudomány, hanem valamennyi tudományág alapvető feladatának objektív törvényszerűségek tanulmányozását jelöli ki, illetőleg valamennyi tudományág jogosultságának kritériumát látja abban, hogy tárgyában ilyen objektív törvényszerűségek megnyilvánulnak-e.

És ebből következik nyelv- és irodalomtudományunk számára a következő feladat: *a nyelv és az irodalom fejlődésében megnyilvánuló objektív törvényszerűségek vizsgálata.*

E feladattal szemben, melynek teljesítésétől, illetőleg elvi teljesíthetőségétől függ tehát, hogy az »ismeretek« valamely csoportja egyáltalán tudománynak tekinthető-e, az irodalomtudomány részben könnyebb, részben nehezebb helyzetben van, mint a nyelvtudomány. Könnyebb helyzetben, amennyiben az irodalom felépítmény-jellegéből következik az, hogy a politikai gazdaságtan törvényei közvetlenebb eligazítást nyújtanak az irodalomtudomány számára. Viszont ez nemcsak előny, hanem hátrány is, mert a politikai gazdaságtan törvényeinek pusztá alkalmazása — az irodalom sajátos jellegéből következő sajátos törvényszerűségek mellőzésével — gyakran tapasztalható vulgarizálásra vezet. Egyébiránt az irodalom felépítmény-jellegéből következik az is, hogy az irodalomtudomány objektív törvényeinek az elismerése — akárcsak a politikai gazdaságtan a természettudományokkal szemben — több akadályba

²⁷ A szovjet nyelvtudomány kérdései. Szikra. 1950. 243. l.

²⁸ U. o. 244. l.

ütközött a polgári tudományban, mint a nyelvtudomány törvényeinek az elismerése, nyilván éppen azért, mert ezeknek a törvényeknek akadálytalan, a tudatosság fokára emelten hatványozott érvényesülése sérti a társadalom haladó erőinek ellentmondó osztályok érdekét.

Avval az általános érvényű megállapítással, hogy minden tudomány csak annyiban tekinthető tudománynak, amennyiben objektív törvényszerűségeket tükröző törvényeket állapít meg, Sztálin elvtárs véglegesen felszámolta a »módszertani dualizmus« reakciós elméletét.²⁹ Foglalkoznunk kell vele mégis, egyrészt, mert az imperializmus szolgálatába szegődött nyugati tudomány különböző címkékkel ellátva ma is népszerűsíti,³⁰ másrészt, mert nálunk a két világháború között elsősorban éppen az irodalomtudomány területén érvényesült.³¹ A Horthy-korszak magyar tudományának elvi kritikája pedig a tudomány történetének azért olyan sürgető feladata, mert csökevényeinek megnyugtató kiküszöbölésére csak ilyen elvi kritika vezethet. Mint ismeretes: a természettudományoknak mint *nomothetikus* és a történeti tudományoknak mint *idiographikus* tudományoknak a megkülönböztetését Windelband vezette be 1894-ben *Geschichte und Naturwissenschaft* c. rektori beszédében.³² E szerint »a tapasztalati tudományok a valóság megismerésében vagy az általánosat kutatják a természeti törvény formájában, vagy az egyest, a maga történetileg meghatározott alakjában; így egyrészt az önmagával mindig azonosnak maradó formát tekintik, másrészt a való történés egyszeri, önmagában meghatározott tartalmát. Az egyik oldalon állnak a törvénytudományok, a másik oldalon a történés-tudományok; amazok arra tanítanak, ami mindig van, emezek arra, ami egyszer volt«. Ebben az értelemben »törvényt állapítanak meg« a természettudományok, a »sajátosat írják le« a történeti diszciplínák; a pszichológiát »ebben a módszertani értelemben« Windelband a természettudományok közé sorolja. Ennyiből is világos, hogy miféle érdekei fűződnek a politikai reakciónak ehhez a megkülönböztetéshez. Ha már nem sikerül az olyan, egyébként csak Windelband után kialakuló törekvéseknek célt érniök, amelyek a modern fizikai világnézet tendenciózus félremagyarázásával az okság törvényét a természetben is tagadva a világot előre ki nem számítható véletlennek vagy ami gyakorlati szempontból egyre megy, a »Gondviselés« szabad mezőnyének tüntetnék fel, a társadalom világában az eseményeknek és jelenségeknek minden törvényszerűséget kizáró egyszerisége azt jelentené, hogy értelmét veszti az a tudományos előrelátás, amely a történelmi materializmusnak mint

²⁹ V. ö. Fogarasi Béla: Logika. 1951. 334. l.

³⁰ Különösen világos ez a perszonalizmusnál és annak egyik fő képviselőjénél, a »Nature and Values« címen könyvet író E. S. Brightmannál, V. ö. B. E. Bihovszkij: Az amerikai perszonalizmus a tudomány és a társadalmi haladás elleni harcban. Szikra. 1949.

³¹ Jellemző példa a magyar szellemtörténeti iskola vezető folyóiratának első cikke, mely a pozitívizmus »jobbbról« való bírálatában Windelband és Rickert szempontjait alkalmazva ad programot a Horthy-reakció szolgálatában álló idealista »tudomány« számára: A pozitívizmus és a magyar történettudományok. Minerva. I. 1922. I—28. II. V. ö. még Pauler i. m. 218. l.

³² W. Windelband: Präludien. 1911. 4. II. 136—160. l.

a társadalom fejlődési törvényei tudományának, mint a forradalmi gyakorlat vezérfonalának a sajátja. Sztálin elvtársnak köszönhetjük azt a felismerést, hogy végső fokon ugyanide vezet az is, ha akár a véletlen, akár a gondviselés helyébe az emberek akaratát állítjuk: ha a fejlődés objektív törvényszerűségét tükröző tervezést a mégoly magas fokon szervezett társadalom önkényes elhatározásával cserélnék fel, ez menthetetlenül a felelőtlen politikai kalandoknak adna tág teret.

A módszertani dualizmus velejében reakciós jellege már egészen nyílt formát ölt Windelband szókimondóbb tanítványánál, Rickertnél. Szerinte a történelmi materializmus nem objektív törvényszerűségeket tár fel a történelemben — ilyenek szerinte nincsenek —, hanem csupán a proletariátus érdekei által meghatározott *érték*fogalmat vetíti vissza önkényesen a múltba: osztályharcok sorozatának azért látja a történelmet, s a gazdasági tényezőknek azért tulajdonít benne mindvégig elsődleges szerepet, mert a proletariátus számára a legfontosabb a gazdasági javakért a burzsoáziával szemben folytatott harca.³³ Arról nem is szólva, hogy a marxizmust szándékosan az ökonomizmus-sal azonosítja, éppen azt a tényt igyekszik elkendőzni, hogy a kapitalizmus ellentmondásainak kieleződése után a fejlődés objektív törvényszerűsége jelölte ki a proletariátust a leghaladóbb osztály, a Kommunista Kiáltvány szavaival a »valóban forradalmi osztály« szerepére, amelynek érdekei egybeesnek a fejlődésnek objektív törvényszerűségei által meghatározott útjával s így a tudománynak e törvényszerűségeket feltáró »objektivitása« nem ellentéte többé, hanem alapja a tudomány »pártosságának«.

E módszertani dualizmus a történelmi tudományokat és a művészetet mindkettő jellegének teljes meghamisításával hozza közel egymáshoz. A természet-tudomány — fejtegeti Windelband a továbbiakban, és elvi szempontból a szellemtörténész-epigonok s a belőlük táplálkozó mai reakciós irányok képviseletében is az »ex hoc uno disce omnes« elve alapján elegendő e maga nemében »klasszikus« megfogalmazásnál maradnunk — törvényeket kutat, a történelmi tudományok alakokat (»Cestalten«) állítanak elének: »Az egyikben a gondolkodás a különleges megállapításától általános viszonyok megragadásáig halad, a másik megáll a különlegesnek szeretetteljes kidomborításánál. A természetkutató számára megfigyelésének egyes adott tárgya soha nem bír mint olyan tudományos értékkel; csak annyiban érdekli, amennyiben feljogosítja őt arra, hogy típusnak, egy általános fogalom különleges esetének fogja fel és ezt fejlessze ki belőle; csak olyan jegyeket vesz számításba benne, amelyek alkalmasak arra, hogy egy törvényszerű általánosságba nyerjen betekintést általuk. A történész számára az a feladat, hogy a múlt egy jelenségét a maga egészen egyéni arculatában újra megelevenítve tegye eszmeileg jelenvalóvá. Hasonló feladatot kell elvégeznie azon, ami valóban volt, mint a művésznek

³³ H. Rickert: Die Probleme der Geschichtsphilosophie. 1924.³ 112—113. l.

azon, ami képzeletében él. Ebben gyökerezik a történeti alkotás rokonsága az esztétikával, és a történeti diszciplinák rokonsága a szépirodalommal.«

Az analógia teljesen hamis, nem mintha tudomány és szépirodalom között nem volna semmi közös vonás megfigyelhető, hanem azért, mert itt tudomány és szépirodalom rokonítása mindkettő alapvető jegyeinek teljes félremagyarázása árán történik. Dobroljubov is azt vallotta, hogy »az igazi tudomány és az igazi költészet között nem lehet lényeges különbség«, de ez a megállapítás nála nem a tudományos megismerés hitelének a megingatására, hanem a művész felelősségének a kidomborítására szolgált, amennyiben a művészetnek az objektív valósághoz való viszonyát hangsúlyozta. Windelband és követői szerint a történeti tudományok individualizálnak, akárcsak a művészet. Csakhogy a szocialista realizmus esztétikája, amely a marxizmus-leninizmus klasszikusai mellett éppen a nagy orosz forradalmi demokratáknak köszönheti a legtöbbit, fölényesen igazolta, hogy a művészet is általánosít, éppen csak nem a törvény absztrakt formulájában fogalmazza meg a felismert törvényszerűséget, hanem a konkrét típusban állítja szemünk elé. Így értelmezte a művészet lényegét Marx és Engels, Lenin és Sztálin; tárgya tekintetében legfeljebb annyiban különbözik a társadalomtudományoktól, hogy — mint nemrégiben A. I. Burov értelmezte helyesen Marx egy megállapítását — a társadalmi életnek nemcsak egyik vagy másik oldalát kutatja, hanem a társadalmi viszonyok összességét vizsgálja a maguk egységében³⁴ s — mindjárt hozzátehetjük — ábrázolja közvetlenül érzékelhető módon a típusban. Ez magyarázza a típusalkotó nagy művészet jövőbemutató szerepét olyan korokban is, amikor a tudomány nem rendelkezett még a társadalom fejlődésének a történeti materializmus által megállapított törvényeivel, de a művészetnek ezt a szerepét megmagyarázni csak a társadalom fejlődési törvényeit feltáró materialista tudomány tudta — a típusalkotás törvényeinek tudatosításával a művészet típusalkotó módszerét és ezzel együtt előremutató szerepét is magasabb színvonalra emelve. Ha a társadalom objektív törvényszerűségeinek felismerése alapján mondhattuk, hogy a tudomány »objektivitása« és a tudomány »pártossága« egymást feltételezik, a típus fogalma a szocialista realizmus esztétikájában igazolja, hogy az igazi művészet, amely a valóságot a maga törvényszerű fejlődésében ragadja meg, nem lehet más, csak pártos művészet.

A nevezetes sztálini meghatározásból — »az író az emberi lélek mérnöke« — 1934-ben Zsdánov a szovjet írók első össz-szövetségi kongresszusán fejtette ki a szocialista realizmus alapvonásait, kiemelve, hogy »a szovjet irodalomnak tudnia kell megmutatni hőseinket, tudnia kell betekinteni jövőnkbe. *Ez nem utópia, mert a mi jövőnk, a mi holnapunk már ma készül, tervszerű, tudatos munká-*

³⁴ A. I. Burov: A művészi általánosítás ismeretelméleti jellege. Magyarul: Irodalomtudományi Értesítő. 1952. 4. sz. 1—13. l. U. ő idézi Dobroljubov fenti megállapítását. V. ö. még: Sztálin elvtárs tanításai az irodalomról. Új Hang. 1952. 11. sz. 4—11. l.

vala.³⁵ Ezt fejleszti tovább Malenkov elvtárs kongresszusi referátuma: »Nemcsak az a tipikus, ami a leggyakrabban fordul elő, hanem az is, ami a legteljesebben és legélesebben fejezi ki az adott társadalmi erő lényegét. Marxista-leninista értelemben a tipikus egyáltalán nem jelent valamiféle statisztikai átlagot. A tipikus megfelel az adott társadalmi-történeti jelenség lényegének, de nem egyszerűen az, ami a legelterjedtebb, gyakran ismétlődő, mindennapi. Az alakok tudatos felnagyítása, bizonyos tulajdonságaiknak fokozott hangsúlyozása nem zárja ki, hanem teljesebben tárja fel és húzza alá a tipikusát. A tipikus a pártosság legfőbb megnyilatkozási területe a realista művészetben. A tipikus jelleg problémája mindig politikai probléma« [87].

Itt emlékeztetnünk kell a törvénynek arra a meghatározására, amelyet Lenin »Filozófiai füzetek«-ben olvashatunk: »A törvény a világ mozgásában a lényegesnek a tükröződések.«³⁶ Természetesen: hogy mi lényeges és mi lényegtelen, mi az elhaló és mi a fejlődő, az író állásfoglalása válogatja ki a jelenségek végtelen számából, illetőleg azok végtelen számú vonásai közül. De ez az állásfoglalás nem szubjektív önkény dolga, hanem az objektív törvényszerűség felismerésének a kérdése, s mert a »valóban forradalmi osztály« érdeke egybeesik a történeti fejlődés útjával, a haladó erők szolgálatában álló művészet esztétikai értelemben is a legszabadabb művészet. »A szabadság a felismert szükségszerűség: e tétel a művészi szabadságra is kiterjeszthető. »Abban a nagy harcban, amely az újnak és a ragyogónak társadalmi életünkben való meghonosításáért, az elavultnak és az elkorhadtnak társadalmi életünkből való kiirtásáért folyik, óriási kötelezettségek hárulnak irodalmunk és művészetünk munkásaira« — figyelmezteti Malenkov elvtárs az írókat és művészeket, s ezzel az irodalomtudomány számára is kitűzi a legfőbb feladatot: vizsgálni az írók és irodalmi alkotások szerepét a régi és az új harcában, akár a fejlődő újat ragadják meg a pozitív hős előremutató alakjában, akár »a szatíra tüzével égetnek ki az életből mindent, ami negatív, rothadt, elkorhadt, mindent, ami fékezi az előrehaladást« [86]. Annak a megállapításán kezdve, hogy az irodalom a maga tárgyának, a valóságnak objektív törvényszerűségeit tárja fel, az irodalomtudomány feladata további objektív törvényszerűségek feltárása a saját tárgyában, az irodalomban, az irodalom alkotó módszerében és az irodalom fejlődésében egyaránt. S mert Sztálin szerint »a marxizmus mindent történelmi szempontból vizsgál«,³⁷ irodalomesztétika és irodalomtörténet között éles határvonal nem húzható meg többé.

Természetesen az irodalom fejlődési törvényeinek a vizsgálatában sem fogunk visszatérni a pozitívizmushoz, amely a történeti tudományok törvényszerűségeit mechanikusan azonosította a természettudomány törvényeivel s ezáltal ugyanolyan hibát követett el, mint a módszertani dualizmus, amely

³⁵ A bolsevik párt útmutatása az irodalom feladatairól. Szikra. 1950. 39. l.

³⁶ V. I. Lenin: Aus dem philosophischen Nachlass. Dietz Verlag. 1949. 70. l.

³⁷ I. V. Sztálin Művei. Szikra. I. kötet, 1949. 238. l.

mindennemű törvényszerűséget megtagad a történeti fejlődéstől. A történeti fejlődés sajátos jellegéről s ezzel az irodalmi alkotás történeti feltételeiről éppoly kevésbé ad tudományos értékű felvilágosítást Taine — vagy nálunk Riedl — milieu-elmélete —, mint az *actio par reactio* fizikai törvényének alkalmazása — amilyenre pl. a magyar irodalomtudományban Bodnár Zsigmond tett kísérletet³⁸ vagy akár az olyan biológiai analógia, amely műfajok, stílusok, kultúrák születéséről, kibontakozásáról, elhalásáról beszél. Az ilyen elméletek nyíltan idealista továbbfejlesztései leleplezik a pozitívizmus velejében idealista jellegét, még akkor is, ha a pozitívizmus ellen élezik ki harci jelszavaikat, mint pl. a német — és tegyük hozzá: a magyar — szellemtörténeti iskola Wölfflin művészettörténeti »alapfogalmaihoz«, a »Vollendung« és »Unendlichkeit« váltakozásának elméletéhez fűződő irányai (Strich »klasszicizmus« és »romantika« fogalma stb.). Olyan »fejlődési« törvényszerűségeket konstruálva, amelyek a történeti fejlődést tagadják, végső eredményükben ugyanazt a politikai funkciót töltik be, mint azok az elméletek, amelyek a történettudományoktól mindennemű törvény megállapításának a lehetőségét tagadják meg s nem véletlenül torkollanak Spengler a kapitalizmus elhalását tükröző, de a születő újtól a burzsoázia hidegleglős halálfélelmével elzárkózó pesszimizmusába.

Lenin nyilván a pozitívizmusra s annak különböző irányokban érvényesülő hatására céloz, amikor 1913-ban megállapítja, hogy »napjainkban a fejlődés, az evolúció eszméje csaknem teljesen behatolt a társadalmi tudatba, de... nem Hegel filozófiája révén«. És hozzáteszi: »Ez az eszme azonban abban a fogalmazásban, amelyet — Hegelre támaszkodva — Marx és Engels adott, sokkal átfogóbb, tartalmilag sokkal gazdagabb, mint az evolúció közkeletű eszméje. A már megtett fokokat mintegy megismétlő, de másként, magasabb bázison ismétlő fejlődés (»a tagadás tagadása«), nem egyenes vonalban, hanem — hogy úgy mondjuk — csigavonalban haladó fejlődés; — ugrásszerű, katasztrófákkal járó, forradalmi fejlődés; — a »fokozatosság megszakadásai«; a mennyiségnek átváltozása minőséggé; — a fejlődést előrehajtó belső impulzusok, amelyeket valamely adott testre vagy valamely adott jelenség keretei között vagy az adott társadalmon belül ható különböző erők és tendenciák ellentmondása, összeütközése ad; — minden egyes jelenség *valamennyi* oldalának kölcsönös függése és legszorosabb, felbonthatatlan összefüggése (itt megjegyzendő, hogy a történelem a jelenségek egyre újabb és újabb oldalait tárja fel), ez az összefüggés, mely a mozgás egységes, törvényszerű világfolyamatát adja — ezek annak a dialektikának egyes főbb vonásai, amely tartalmában gazdagabb, mint a közkeletű fejlődéstan«.³⁹

³⁸ Hogy a nyugati polgári tudományban még ez az elmélet sem került lomtárba, mutatja pl. a francia Cazamian, kinek angol irodalomtörténete angol fordításban 1926 és 1948 között 11 kiadást ért el, az elvi bevezetésben is hangsúlyozott szemlélettel: »the transitions from one period to another show themselves as governed by a law of rhythmic change«. É. Legouis—L. Cazamian: *A History of English Literature*. 1948. XIX. l.

³⁹ V. I. Lenin Művei. Szikra. 21. kötet, 1951. 43. l.

Ebből az irodalomtudományra az következik, hogy munkáját csak akkor emelheti a korszerű tudomány színvonalára, ha minden irodalmi jelenség elemzésénél következetesen a dialektika módszerét alkalmazza. Vagyis a *marxi dialektikus módszer* alapvonásainak sztálini rendszerezését véve alapul, az irodalmat sem elszigetelt, a társadalom egyéb jelenségeitől független tárgynak fogja tekinteni, hanem egy összefüggő, egységes egész részének, »amelyben az egyes tárgyak, jelenségek szerves kapcsolatban vannak egymással, függnek egymástól és feltételezik egymást«. ⁴⁰ Így pl. ha Janus Pannonius latinnyelvűsége haladó volt a maga korában, mert lehetőséget adott arra, hogy a magyar deákság résztvegyen a kor leghaladóbb szellemi mozgalmában, a renaissance humanizmusában, e latinnyelvűség Janus Pannoniusra hivatkozó apologéti-kája reakciós volt a XVII. században, amikor a katolikus restaurációt szolgálta, és reakciós maradt a XVIII. században, amikor a latin nyelv a rendi elzárkózás fellegvárának számított, mert »minden a viszonyoktól, a helytől és az időtől függ«. ⁴¹ S ha a dialektika mindent a szakadatlan mozgás és változás, a szakadatlan megújulás és fejlődés állapotában tekint, »ahol valami mindig keletkezésben és fejlődésben, valami mindig pusztulásban és elhalóban van« és a dialektikus módszer szempontjából elsősorban az a fontos, »ami keletkezésben és fejlődésben van«, ⁴² akkor pl. Berzsényit nem a rendi Magyarország »laudator temporis acti«-jaként fogja elsősorban értékelni, hanem mint a nemzettéválás folyamatának első nagy tudatosítóját a költészetben. Ha a dialektika a fejlődés folyamatát olyan fejlődésnek fogja fel, »amely jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyílt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba megy át, ahol a minőségi változások nem fokozatosan következnek be, hanem gyorsan, hirtelen, egyik állapotból a másik állapotba való ugrásszerű átmenettel, és nem véletlenül következnek be, hanem törvényszerűen, észre sem vehető és fokozatos mennyiségi változások felhalmozódásának eredményeként«, ⁴³ akkor nem tekinthetjük többé a magyar irodalomtörténet periodizációjának a kérdését sem pusztán az »ökonómikus beosztás« kérdésének. ⁴⁴ A periodizáció elsőrendű tudományos feladat: valamely fejlődési folyamat belső törvényszerűségeit kell feltárnia. Így fogta fel a kérdést Sztálin elvtárs is, amit mutat többek között Kirovval és Zsdánovval közösen írt tankönyv-bírálata. Végül, ha a dialektika abból indul ki, hogy »az ellentéteknek a harca, az új és a régi, az elhaló és a születő, a sorvadó és a fejlődő harca alkotja a fejlődési folyamat belső tartalmát«, ⁴⁵ akkor pl. élő irodalmunk

⁴⁰ Párttörténet. 130. l.

⁴¹ U. o. 135. l.

⁴² U. o. 130. l.

⁴³ U. o. 131. l.

⁴⁴ Mint pl. Pintér Jenő, aki az »anyag áttekinthetőségének« a szempontját annyira elsőrendűnek tartotta, hogy elvben hajlandó volt előnyt adni az évszázadok szerinti korszakfelosztásnak, mert — úgy mond — ez »egységet és változatlanyságot ad a keretnek«, s csupán »az eddigi irodalomtörténeti hagyományokra való tekintettel« tért el ettől. A magyar irodalomtörténet kézikönyve. 1921. I. 16. l.

⁴⁵ Párttörténet. 134. l.

vizsgálata nem hunyhat szemet a kapitalizmus elhaló csökevényei előtt sem, hogy ábrázolni tudja azt a harcot, amelyben pártos, szocialista-realista irodalmunk kibontakozik.

A *marxi materialista filozófia* elméletének következetes érvényesítése megköveteli, hogy az irodalmat mint a társadalmi tudat megnyilatkozásának elsőrendű területét »a társadalom anyagi életfeltételeivel« magyarázzuk, amelyek »a társadalmi fejlődés különböző időszakaiban különbözők«. ⁴⁶ Ez világosan következik Marx alapvető megállapításából: »Nem az emberek tudata az, ami létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük az, ami tudatukat meghatározza«. ⁴⁷ Az irodalom, mint a felépítmény része, az alapot, a társadalom gazdasági rendjét tükrözi, annak történeti változásaiban. De Sztálin elvtárs, továbbfejlesztve a marxi tételt — »az elmélet anyagi erővé válik, mihelyt a tömegeket meghódítja« — nyomatékosan figyelmeztet a felépítmény aktivitására: »A felépítményt az alap hozza létre, ez azonban nem azt jelenti, hogy a felépítmény csupán visszatükrözi az alapot, hogy passzív, semleges, közömbös magatartást tanúsít alapjának sorsa iránt, az osztályok sorsa, a rend jellege iránt. Ellenkezőleg, miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében«. ⁴⁸

Az irodalom felépítmény-jellegéből következik, hogy törvényszerűségeiben a gazdasági törvények is tükröződnek. Az elembertelenedett kozmopolita amerikai irodalom végső alapjait is feltárja a modern kapitalizmus Sztálin által felfedezett gazdasági alaptörvénye: »a maximális tőkés profit biztosítása az adott ország lakossága többségének kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorbadöntése útján, más országok, különösen az elmaradott országok népeinek leigázása és rendszeres kifosztása útján, végül pedig háborúk és a nemzetgazdaság militarizálása útján, amit felhasználnak a legmagasabb profit biztosítására« [40]. Az élenjáró szovjet irodalom szocialista humanizmusában a szocializmus gazdasági alaptörvénye tükröződik: »az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szüntelen növekedése és tökéletesedése útján« [41].

• De az irodalom sajátos törvényszerűségei mutatkoznak abban is, ahogyan a gazdasági törvényeket tükrözik. A realista művészet azáltal, hogy a valóságot a maga törvényszerű fejlődésében állítja elénk, már megvalósulásában mutatja fel az alakulót, mint Balzac, akiről Marx mondta Lafargue-nak, hogy »nemcsak kora társadalmának történetírója volt, hanem jóstehetségű alkotója olyan

⁴⁶ U. o. 142. l.

⁴⁷ Marx—Engels: Válogatott művek. Szikra. I. 1949. 340. l.

⁴⁸ A szovjet nyelvtudomány kérdései. 224. l.

típusoknak is, akik Lajos Fülöp idejében még csak csirájukban voltak meg s csak halála után, III. Napoleon alatt fejlődtek ki teljesen.⁴⁹ Ilyen értelemben mondja Lenin is L. Tolsztojt az orosz forradalom tükrének: függetlenül utópisztikus, sőt reakciós tanításaitól, művészetének realizmusa által képes volt tudatosítani azt az újat, ami 1862. és 1904. között Oroszországban még csak alakult, holott »azok a társadalmi erők, amelyek ezt az alakulást mozgatják, valójában csak 1905-ben mutatkoztak meg először széles, egyetemes mértékben, a legkülönbözőbb területeken tömeges, nyílt cselekvésben.«⁵⁰

Teljesen helytelen tehát az az álláspont — a Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáinak megjelenését követő szovjet irodalomtudományi vitában felmerült, de nyomban tévesnek is minősült az ilyen nézet —, hogy csupán az uralkodó osztály érdekét szolgáló irodalom sorolható egy meghatározott alap felépítményéhez, míg az előremutató, az új alap megvalósulásáért küzdő irodalom nem. Marx és Engels már a múlt század negyvenes éveiben világosan látta, hogy »forradalmi gondolatok létezése egy bizonyos korszakban már feltételezi egy forradalmi osztály létezését«⁵¹ s határozottan rámutattak arra is, hogy a fennálló alapnak ellentmondó ideológiák már az alapnak az elkövetkező forradalom irányát meghatározó ellentmondásait tükrözik: »még ha ez az elmélet, teológia, filozófia, erkölcsstan stb. ellentmondásba kerül is a fennálló viszonyokkal, ez csak azért lehetséges, mert a fennálló társadalmi viszonyok ellentmondásba kerültek a fennálló termelőerőkkel«. S itt igen tanulságos — a magyar irodalom története szempontjából is jelentős — utalás következik a nemzetközi kapcsolatoknak az ellentmondást tudatosító szerepére: »... ami egyébként a viszonyok egy meghatározott nemzeti körén belül azáltal is megtörténhetik, hogy az ellentmondás nem ebben a nemzeti körben, hanem az illető nemzeti tudat és a többi nemzetek gyakorlata között, tehát valamely nemzet nemzeti és általános tudata között lép fel.«⁵² Ilyen értelemben mérték Apáczai Csere János és Tótfalusi Kis Miklós a fejlett németalföldi polgárosodáshoz a XVII. századi Erdély társadalmi viszonyait, ilyen értelemben irányítja 1789-ben Bacsányi János a forradalmi Párizs felé a vigyázó szemeket, s még Petőfi forradalmi demokratizmusának a tudatosításához is hozzájárul a francia forradalom történetének tanulmányozása, vagy Béranger, Shelley és Heine költészete. Az összehasonlító irodalomtörténet polgári gyakorlata az irodalmi jelenségeket idealisztikusan elszigeteli a társadalmi valóságtól és kozmopolita módon elszakítja a nemzeti élet egészétől; ezért méltán részesül visszautasításban. De ha az összehasonlítás Marx és Engels idézett gondolatából indul ki, jó szempontokat adhat a magyar irodalomtörténet marxista-leninista feldolgozása számára s egyben megrajzolhatja irodalomtörténeti vetületét Rákosi

⁴⁹ Marx—Engels: Művészetéről, irodalomról. Szikra. 1950. 206—207. l.

⁵⁰ Lenin: Az irodalomról. Szikra. 1949. 91. l.

⁵¹ Marx—Engels: A német ideológia. Szikra. 1952. 30. l.

⁵² U. o. 14—15. l.

elvtárs megállapításának: »Hazánk akkor volt erős, megbecsült és független, mikor sorsát a nemzetközi haladással kötötte össze.«⁵³

Az irodalom nemzetközi kapcsolatainak vizsgálatában irodalomtudományunknak az SzKP XIX. kongresszusa után fokozott gonddal kell figyelnie arra a minőségileg újra, amelyet a Szovjetunió léte a nemzetközi kapcsolatok terén általában jelent. Ebben az összefüggésben mutatkozik törvényszerűnek a szovjet irodalom élenjáró szerepe, mint az »Októberi forradalom nemzetközi jellegének« tükröződése az irodalom viszonyai között. Teljes joggal hangsúlyozta az SzKP XIX. kongresszusán Fagyjev, a kiváló író, hogy »a szépirodalom fejlődésének sikerei a népi demokratikus országokban és a nagy népi Kínában« a szovjet irodalom világtörténelmi jelentőségét bizonyítják, sőt, a szovjet irodalom »a tőkés országok haladó íróinak is például, sőt gyakran mintául szolgál Nyugat-Európában és az amerikai kontinensen« (243).

A magyar kultúra — és ezen belül a magyar irodalom — szempontjából a szovjet kultúra — és ezen belül a szovjet irodalom — jelentőségét Révai József az MDP II. kongresszusán így határozta meg: »Mi a szocializmust építjük, az új magyar kultúra szocialista kultúra lesz, meríteni tehát elsősorban és döntően annak az országnak kultúrájából merithetünk, amelyben a szocializmus már győzelmesen felépült, és amely a kommunizmusba való átménethet tart.«⁵⁴ A szovjet irodalom előremutató szerepét a tudatosság minden eddiginél magasabb fokára emelték a Párt útmutatásai, és a szocialista realizmus esztétikája, alkotó módszerét a marxizmus-leninizmus társadalomtudományának elsajátítása minden eddiginél alkalmasabbá tette arra, hogy a valóságot a fejlődés objektív törvényszerűségeinek felismerése alapján ábrázolja. Ez a tudatosság és ez az alkotó módszer az, amely felé fiatal szocialista irodalmunk a szovjet példa nyomán fejlődik. De a szovjet irodalom nemcsak a szocialista alkotó módszer magasiskolája íróink számára, hanem a megvalósult szocializmus valóságának és a kommunista jövő törvényszerű fejlődésének is hű tükröződése nemcsak íróink, hanem új olvasóközönségünk számára is. Horváth Márton mutatott rá: »A szocialista társadalmat építő magyar dolgozók a kifejlett szovjet társadalomra úgy tekintenek, mint saját útjuk céljára: a megvalósult szocializmusra. . . . A szovjet regény hatalmas előretörésének titka nem utolsó sorban az, hogy népünk saját jelenét és jövőjét találja meg benne.«⁵⁵ A magyar irodalomra nézve ebből az is következik, hogy a Szovjetunió léte, a szovjet valóság megismerése a megvalósuló megvalósultnak mutató típusalkotó képzetnek is irányt szab, de teljes értékű — nemzeti és nemzetközi tekintetben egyaránt jelentős — művészi alkotás természetesen csak úgy jöhet létre, ha ez a hazai valóság törvényszerűségeinek mély ismeretével, sajátos konfliktusainak bátor ábrázolásával párosul, s ha — mint ugyancsak Fagyjev

⁵³ Rákosi Mátyás: A békéért és a szocializmus építéséért. Szikra. 1951. 532. l.

⁵⁴ Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra. 1952. 32—33. l.

⁵⁵ Horváth Márton: Lobogóink: Petőfi. Szikra. 1950. 221. l.

kongresszusi felszólalása hangsúlyozta — legjobb nemzeti hagyományainkra támaszkodik.

Sokoldalú elméleti tanulságot ígér a haladó nyugati irodalmak tanulmányozása. Ezek az irodalmak olyan területen, ahol a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye a legkíméletlenebbül érvényesül, valójában a szocializmus gazdasági alaptörvényének a megvalósulásáért küzdenek. Alkotásaik anyagában a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye tükröződik, de a művészi hozzáállásban tárgyukhoz, a tipikusnak felismert jelenségek kiválogatásában, a feldolgozás szempontjaiban már a szocializmusnak a Szovjetunióban megvalósult és a népi demokráciákban megvalósuló példája s a burzsoáesztétika csökevényeitől egyre jobban szabaduló alkotó módszerükben az élenjáró szovjet irodalom példaadása érvényesül.

Engels egyik, Konrad Schmidthez intézett levelében a történeti materializmus korán jelentkező vulgarizálása ellen tiltakozva határozottan utalt alap és felépítmény bonyolult kölcsönhatásaira, a felépítmény különböző tényezőinek — köztük az irodalomnak is — fejlődésükben megmutatkozó *viszonylagos* önállóságára az alappal szemben, s példaképpen a filozófiával kapcsolatban — de az egész összefüggésből kitetszően az általánosítás igényével, tehát az irodalomra is alkalmazható módon — rendkívül figyelemreméltó utalást tesz a hagyományra, az elődöktől hátrahagyott anyagra: »a gazdaság itt semmit sem teremt újonnan, de megszabja a készen lelt gondolati anyag átformálásának és továbbfejlesztésének módját«. ⁵⁶ Haladó hagyományaink megbecsülésére és alkotó felhasználására tanít a szovjet irodalom és a szovjet irodalomtudomány példája — kívánatos többek között, hogy nálunk is követőkre találjanak azok a máris megindult beható kutatások, amelyekkel pl. Gogol és Szaltikov-Scsedrin szatirikus művészetének feltárása útján siet a szovjet irodalomtudomány az élő irodalom segítségére a Malenkov elvtárs által felállított követelmény, a szocialista szatíra kifejlesztésében.

Az irodalmi hagyomány kérdése különösen harci kérdés a nyugati irodalmak viszonyai között, ahol jellemzően a haladó, a nép ügyéhez hű irodalom az, amely a nemzeti hagyományokért is harcban áll az imperializmus érdekét szolgáló kozmopolita irányokkal; gondoljunk csak haladó francia írók kiállítására a reakciós burzsoáziával szemben Victor Hugo tradíciójáért. ⁵⁷ A nyugati irodalmak tanulmányozásának ezt a szempontját is Sztálin elvtárs szavai világítják meg: »A burzsoáziát azelőtt a nemzet vezetőjének tekintették, a burzsoázia védelmezte a nemzet jogait és függetlenségét, amelyeket „mindenek fölé” helyezett. A „nemzeti elvnek” most már nyoma sem maradt. A burzsoázia most dollárokért áruba bocsátja a nemzet jogait és függetlenségét. A nemzeti függet-

⁵⁶ Marx—Engels: Válogatott levelek. Szikra. 1950. 501. l.

⁵⁷ Е. М. Евнина: Гюго в современной Франции. Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. 1952. 103—120. l. Magyarul: Irodalomtudományi Értesítő. II. évf. 5. sz. 36—56. l.

lenség és a nemzeti szuverénitás zászlaját eldobták. Kétségtelen, hogy ezt a zászlót önöknek, a kommunista és demokratikus pártok képviselőinek kell felemelniük és előrevinniük, ha hazájuk hú fiaai akarnak lenni, ha a nemzet vezető erejévé akarnak válni. Nincs senki más, aki ezt a zászlót felemelje» [1068].

Az irodalom fejlődési törvényei között meg kell különböztetnünk tehát olyanokat, amelyekben a politikai gazdaságtan törvényei közvetlenebbül tükröződnek, és olyanokat, amelyekben az irodalomnak mint a felépítmény sajátos elemének a sajátosságai tükröződnek. Továbbá: hangsúlyoznunk kell e törvényeknek is a természeti törvényekkel szemben viszonylagosan rövid életét, de ezek között, akárcsak a politikai gazdaságtanban, meg kell különböztetnünk állandóbb jellegű és csak egy korszakban, illetőleg csak egy-egy konkrét irodalom fejlődésében érvényesülő, mert konkrét történeti feltételekhez kötött törvényeket. Az osztálytársadalmakban minden irodalomban érvényesülni fog — az irodalom sajátos feltételei között — a történelemnek Marx által felfedezett »nagy mozgási törvénye«, amelynek Engels szerint »a történelemben ugyanaz a jelentősége, mint az energia megmaradása törvényének a természettudomány terén«. Ez az a törvény, »amely szerint minden történelmi harc, akár politikai, akár vallási, filozófiai vagy más ideológiai téren játszódik le, a valóságban csak a társadalmi osztályok harcának többé-kevésbé világos kifejezése«. ⁵⁸ A termelőerők és a termelési viszonyok összhangjának a törvényszerűségéhez hasonló törvénynek fog bizonyulni a *tartalom és a forma egységének a törvénye* valamely irodalom klasszikus korszakaiban, illetőleg a tartalom és forma egysége helyreállításának a tendenciája az irodalmi fejlődés egész folyamatában. Hangsúlyozni kell itt, hogy a tartalom és forma egysége el is maradhat az általános fejlődéstől (pl. új irodalmunk kibontakozása a népi demokrácia feltételei között), de meg is előzheti azt, s mintegy előlegezi a művészetben realizálva azt az összhangot, amelynek helyreállítására a forradalmi osztályt mozgósítja: Petőfi példája, aki uralkodóvá teszi a népet az irodalomban, »hogy a politikában is uralkodjék«, mert felismeri, hogy »ez a század föladata«. ⁵⁹ Engels, alap és felépítmény bonyolult kölcsönhatásáról szólva, kiemeli, hogy »a poláris ellentétek a való világban csak válságok idején léteznek«, ⁶⁰ azaz akkor válik az alap — tehát a megvalósult vagy megvalósításra váró gazdasági-társadalmi rend — elsődleges szerepe a felépítménnyel szemben nyilvánvalóvá. Az irodalom periodizációjának ezeket a válságokat élesen meg kell mutatnia, de meg kell mutatnia mint tetőpontokat tartalom és forma összhangjának megvalósulásait is. Természetesen az irodalom fejlődésének metafizikus ritmikáját, amilyennel az imént már találkoztunk, ezáltal véglegesen kiiktatjuk módszerünkéből, a sztálini elv alapján: »A fejlődés folyamatát nem körforgásként, nem a megtett út egyszerű megismétlődéseként, hanem

⁵⁸ Marx—Engels: Válogatott művek. Szikra. I. kötet, 1949. 224. l.

⁵⁹ Petőfi levele Arany Jánoshoz 1847. febr. 4-én.

⁶⁰ Marx—Engels: Válogatott levelek. 501. l.

előrehaladó mozgásként, felfelé ivelő mozgásként a régi minőségi állapotból új minőségi állapotba való átmenetként, az egyszerűtől a bonyolult felé, az alacsonyabbtól a magasabb felé haladó fejlődésként kell felfogni.⁶¹

Ezek alapján az eddigieknél nagyobb siker reményében láthatunk újra hozzá — és *mielőbb hozzá kell látnunk* — a magyar irodalom periodizációjának a megvitatásához: az 1949-ben rendezett vita távolról sem zárult megnyugtató eredménnyel.⁶² A magyar irodalom korszakbeosztásának is a fejlődést, az alacsonyabbtól a magasabb felé való haladást kell bemutatnia, s tükröznie kell a magyar társadalom fejlődését — hiszen ez tükröződik az irodalomban —, de nemcsak ezt, hanem az irodalom szerepét is a fejlődésben, valamint viszonylag önálló fejlődésének belső törvényszerűségeit (ilyen a líra uralkodó szerepe, amelynek Ady Endrével kapcsolatban Révai József adta magyarázatát,⁶³ ilyen a latinnyelvűség rendkívüli szívóssága, melynek reakciós jellegét felismerve sem zárkozhatunk el olyan mozzanatok feltárásától és értelmezésétől, hogy egészen a XVIII. századig nem egy haladó áramlat előbb kap hangot benne, mint a magyarnyelvű irodalomban, és még sok más). Ami a fejlődésrajz módszerét illeti: azt hiszem, az aszcendencia és a deszcendencia ellentéte a nyelvtudományban is hamis dilemma, az irodalomtudományban mindenesetre az volna. A fejlődésnek a kezdetlegestől a fejlettebbig, a régitől az újig haladó ábrázolása áttekinthetőbb, tehát követnivaló. De a fejlődés törvényszerűségeit feltáró módszer csak aszcendens lehet, azaz a fejlettebb formából kell kiindulnia, mert minden fejlődésrajzra érvényes a marxi tétel, amelyet Lukács György idézett már hasonló összefüggésben: »Az ember anatómiája a majom anatómiájának kulcsa.«⁶⁴

A nyelvtudomány felbecsülhetetlen előnye az irodalomtudománnyal szemben az, hogy a nyelv fejlődési törvényeinek feltárása Sztálin elvtárs figyelemztetésére a szovjet nyelvtudományban már két esztendeje az érdeklődés homlokterébe került. Szorgos részletkutatások, széleskörű elvi viták folynak körötte, s ami a legjelentősebb: a nyelv fejlődésének legáltalánosabb, valamennyi nyelvre érvényes törvényeit a marxista nyelvtudomány sztálini alapvetése több vonatkozásban már megállapította. De nemcsak az általános nyelvészet tár fel törvényszerűségeket, az egyes nyelvek sajátos fejlődési törvényeinek a megállapítása külön-külön valamennyi nyelv tudományának elsőrendű feladata. További módszertani segítséget jelent itt is Sztálin különbségtétele a viszonylag állandó és kevésbé hosszúéletű törvényszerűségek között, amely mindenekelőtt világossá teszi a törvény fogalmának fenntartását, a nélkül

⁶¹ Párttörténet. 131. l.

⁶² L. Barta János és Szauder József: A magyar irodalom korszakai. Irodalomtörténet. 1949. 98—104. l.

⁶³ Révai József: Ady. 1949. 100—104. l.

⁶⁴ Lukács György: Elnöki székfoglaló beszéd (a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ujjáalakulásakor). Irodalomtörténet. 1949. 6. l.

hogy a nyelvtörvényt pozitívista módon a természeti törvénnyel azonosítanánk. Viszont e törvényszerűségek nagy részének gazdasági törvényektől való függetlenségét is hangsúlyoznunk kell, amint már Engels kijelentette pl., hogy a felnémet hangeltolódás eredetét »aligha lehetséges gazdaságilag megmagyarázni a nélkül, hogy nevetségessé ne válnánk«. ⁶⁵

A nyelv fejlődési törvényei között is lesznek viszonylag hosszabb és viszonylag rövidebb ideig érvényesülők. De félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kell, hogy a jelentéstani törvények nem fognak kivétel nélkül az első, a hangtörvények nem fognak kivétel nélkül a második kategóriába kerülni. Mert igaz ugyan, hogy magánhangzó-rendszerünk nyíltabbá válása pl. az ómagyar korra jellemző, s a XV.—XVI. század óta — ha az előző törvény hatókörénél jóval szűkebb területen is — ennek az ellenkezője, a magánhangzók zártabbá válása figyelhető meg ⁶⁶; viszont pl. a hanghelyettesítés törvénye nagyjában állandó jellegű és nem is csak a magyar nyelv jövevényszavainak hangalakját befolyásoló törvény. Ami viszont a jelentéstant illeti, Saussure vetette fel azt a kérdést, hogy van-e a szinkronikus és diakronikus nyelv szemlélet mellett jogosultsága a pankronikus nyelv szemléletnek, azaz vannak-e nyelvtörvények, amelyek mindig és mindenütt érvényesülő kapcsolatokot állapítanak meg. ⁶⁷ Saussure maga nemmel válaszolt erre a kérdésre, s Gombocz Zoltánnak igaza lett volna, ha csak arra utalt volna, hogy a nyelvnek is vannak valamennyi nyelv egész fejlődésében érvényesülő, tehát viszonylag állandó jellegű törvényszerűségei. Megoldása mégsem megnyugtató, mert a pankronikus nyelvtörvények érvényét egyfelől a jelentéstanra korlátozta, másfelől a jelentéstanban csakis ilyen állandó jellegű törvényeket ismert el, avval az indokolással, hogy az emberi lélek nagyjában mindenütt egyforma s a jelentésváltozásokban a képzettársulásnak az ember lelki életén uralkodó általános törvényei nyilvánulnak meg. ⁶⁸ Jellemző, hogy jelentéstani rendszerében több olyan jelenséget mellőz, amelyet feltétlenül ismert, sőt amelyek részben az ő kutatási alapján kerültek bele a nyelvtudományi köztudatba; igaz, hogy ezek a jelenségek megbontották volna rendszerének architektonikus szépségét. Ilyenek a személynévadás bizonyos — pl. a totemizmussal összefüggő — formái, ilyen az a magyar nyelvben a XIII. századig megfigyelhető jelenség, hogy a személynév minden képző nélkül szolgálhat település nevéül, ⁶⁹ ezek mind végső elemzésben társadalmi okokkal magyarázandó, tehát természetesen csak adott történeti feltételek között érvényesülő változások. De még ha

⁶⁵ Marx—Engels : Válogatott levelek. 493. l.

⁶⁶ V. ö. Gombocz Zoltán : Hangtörténet. Közzétette Pa's Dezső. 1950.² 23. l.

⁶⁷ F. de Saussure : Cours de Linguistique Générale. 1922². 134—135. l.

⁶⁸ Gombocz Zoltán : A magyar történeti nyelvtan vázlata : IV. Jelentéstán. 1926. 6. l.

⁶⁹ E névadási forma időbeli határaitra nézve l. Kertész Manó: A magyar helynévadás történetéből. Magyar Nyelvőr, 1939. 33—39. és 67—77. ll.; nomád eredetéről Moór Elemér : Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. 1936. 217. l.; előfordulásáról a törökben Kniezsa István : Keletmagyarország helynevei. Magyarok és románok. I. k. 1943. 126. l.

a tulajdonnevek kérdését elvileg kizárnók is a jelentéstan köréből,⁷⁰ ott van az eufémizmus, sőt bizonyos esetekben a fokozatos eufémizáció jelensége, amely pusztán a képzettársítás lélektani törvényeivel nehezen volna magyarázható; elég legyen a sok példa közül a »medve« jelentésű szavak gazdag szinonimikájára gondolni az obi-ugor nyelvekben és egyebütt is.⁷¹ Ugy látszik, hogy éppen a jelentéstan a nyelvtudománynak az a területe, ahol — anélkül, hogy a nyelvet a felépítménnyel összezavarnánk — a társadalom fejlődésének meghatározott szakaszaihoz kötött tényezőkkel lépten-nyomon számolnunk kell.

De kiterjeszthető-e a nyelv- és irodalomtudomány törvényeire Sztálinnak az a megállapítása, hogy »az emberek felfedezhetik, megismerhetik, elsajátíthatják a törvényeket, megtanulhatják teljes hozzáértéssel alkalmazni és a társadalom érdekében felhasználni őket? A szovjet tudomány gyakorlata erre nézve is nyújt már eligazítást. Hadd emlékeztessünk mindenekelőtt arra, hogy a »Pravda« emlékezetes nyelvtudományi vitája, amely Sztálin elvtárs korszakalkotó állásfoglalására alkalmat adott, egyenesen a szovjet állam egyik nagy gyakorlati feladatából indult ki; mint ismeretes, Csikobava professzornak a vitát megnyitó cikke evvel a mondattal kezdődött: »A szovjet nyelvtudománynak az a hivatása, hogy sokatígérő elméleti bázisa legyen annak a grandiózus nyelvfejlesztésnek, amely a soknemzetiségű Szovjetunióban folyamatban van.«⁷² Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkái megjelenése második évfordulója alkalmából Vinogradov és Szerebrennyikov közösen írtak cikket a Szovjetunióban élő népek nyelvi fejlődésének kérdéseiről.⁷³ Ez a cikk két szempontból jelentős, egyrészt elméletileg, amennyiben rámutat arra, hogy a Szovjetunió különböző nyelveket beszélő népeinek közös történelmi feltételei — a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet — a különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek fejlődésében több közös törvényszerűséget alakítottak ki; másrészt gyakorlatilag, amennyiben felveti a kérdést, hogy az egyes nemzeti nyelvek — közöttük olyanok is, amelyeknek a szovjet korszak előtt alig vagy egyáltalán nem volt írásbeliségük — milyen eszközökkel, milyen elvek alapján sajátíthatják el a szocialista terminológiát, tehát a nemzeti forma megtartása mellett hogyan válhatnak alkalmassá a szocialista tartalom kifejezésére. Nem vitás, hogy itt a nyelv fejlődésében bizonyos mérvű tudatos beavatkozás is érvényesül, de ez csak akkor járhat sikerrel, ha tekintettel van azokra az akaratunkon kívülálló objektív törvényszerűségekre, amelyek éppen egy-egy nyelv fejlődésére sajátosan jellemzőek, s a melyeket csak az illető nyelv alapos tanul-

⁷⁰ Pais Dezső például — igen helyesen — nem zárja ki, s személynéveink jelentéstanából több értékes történeti következtetésre is jut: Régi személynéveink jelentéstana. Magyar Nyelv. 1921. 158—163. és 1922. 26—34., 93—100. ll.

⁷¹ E kérdésről legutóbb összefoglalóan Kálmán Béla: Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény, III. k. 1952. 142. és köv. ll.

⁷² A szovjet nyelvtudomány kérdései. 7. l.

⁷³ В. Виноградов—Б. Серебренников: Вопросы развития языков народов Советского Союза. Правда. 20 июня 1952 г.

mányozása tárhat fel — hogy ez az alapos tanulmányozás történeti szempontú tanulmányozás, talán már nem is kell külön kiemelni. Úgy gondolom, hogy ezeknek a tapasztalatoknak a világánál a nyelvművelés kérdésében is elvszerűbben érvényesülhet majd a fejlődés törvényeit feltáró nyelvtudománynak olyatén szerepe, amilyenre Akadémiánk tavalyi nyelvművelési ankétján Lőrincze Lajos vitaindító előadása és különösen Bárczi Géza hozzászólása futólagosan utalt már.⁷⁴

Az irodalom törvényszerűségeinek a feltárása hasonló értelemben segíti az élő irodalom fejlődését és felépítmény-jellegéből következő aktivitásának nagyobb fokú érvényesülését; nyilvánvalóvá teszi ezt az is, hogy az ideológia területén búvóhelyet kereső reakció az irodalom felépítmény-jellegéből következő törvényszerűségek ellen hol nyíltabban, hol leplezettebben tiltakozik. De a szocialista tartalom — nemzeti forma sztálini elvét tekintve hasonlóan nyernek gyakorlati-politikai fontosságot a hagyomány érvényesülésének részletekben még csak a további kutatások során megvilágítandó törvényszerűségei is.

Ám természeti törvények és történeti törvények gyakorlati jelentőségét sem szabad mechanikusan azonosítani. A történeti törvények nagy csoportja — szemben a természeti törvények technikai felhasználásával — nem annyira *alkalmazásában*, mint inkább *tudatosításában* jut jelentőséghez s ez is a történeti tudományok felépítmény-jellegét domborítja ki. És világossá teszi minél szélesebb körű népszerűsítésük fontosságát a kommunizmus harmadik alapfeltételének biztosítása, illetőleg nálunk a szocializmus építését szolgáló kultúrforradalom körülményei között. Mint Mőd Aladár nemrégiben megállapította: »Nagyobb részben még előttünk álló feladat, hogy az új életért és kultúráért való küzdelemben népünk az eddiginél magasabb színvonalon tegye magáévá a nyelv szóban és írásban való helyes és tudatos használatát«. S ha ez megköveteli nyelvészeinktől, hogy »a súlyt elsősorban nyelvünk törvényeinek, nyelvtanának, a nyelv és gondolkodás kapcsolatának tudatosítására helyezzük«,⁷⁵ irodalomtörténészeinkre is nagy feladat vár, hogy népünkben az irodalom törvényszerűségeinek felismerését, tartalom és forma egységét, az esztétikai szép és pártos igazság összefüggését tudatosítsa.

Hogy nyelv- és irodalomtudományunkra egyaránt a pozitív feladatok teljesítése az ellenséggel szemben folytatott harcot közvetlenül is szolgálja, elég legyen egy-egy példára utalni. Az irodalom fejlődési törvényei leplezik le minden állítólagosan apolitikus irodalomnak, a művészet »időtlen« értékeivel hivatkozó »l'art pour l'art«-nak a nép ügyével szemben ellenséges magatartását, az ellenség céljait szolgáló jellegét. A nyelv fejlődési törvényeinek feltárása leplezi

⁷⁴ A. M. T. Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. II. k. 1952. 418. és 425. l.

⁷⁵ Mőd Aladár: Az anyanyelvi oktatás és a magyar nyelvtudomány néhány kérdéséről. Társadalmi Szemle. 1953. 51—71. ll.

le a nyelvi jel és a fogalom pusztá önkényen alapuló kapcsolatát feltételező szemantikát mint az amerikai imperializmus szolgálatában álló áltudományos nyelvészeti irányt; s ez egyben összefüggést állapít meg a szemantika és a gazdasági törvények objektív jellegét tagadó szubjektív-idealista tévedések között. Illusztrációnak hadd idézzem egy haladó amerikai író, Gil Green »Ezöpuszi levél« c. szatírját; egy bebörtönzött kommunista elmélkedik itt Stuart Chase hirhedt szemantikai elmélete felett s irónikusan kezdi elismerni, hogy helyesebb, ha a börtönt a Szövetségi Letartóztatottak Otthonának fogja a jövőben nevezni. Mert ilyen a »szavak zsarnoksága«: »ha Henry Fordot gyűlölik a munkásai, ez nem olyan marxista fogalmaknak tulajdonítható, mint amilyen például a ‚kizsákmányolás‘, vagy az ‚osztályharc‘, hanem sokkal egyszerűbb oka van ennél, tudniillik az, hogy Fordot úgy szokták emlegetni, mint ‚kapitalistát‘, ‚monopolistát‘, ‚iparmágnást‘, vagy ‚főnököt‘. Mindezeknek a szavaknak egészségtelen mellékértelmük van, amely csak gyűlölködésre, ellentétre, harcra vezethet.«⁷⁶

Azok a módszertani útmutatások és ösztönzések, amelyeket a nyelv- és irodalomtudomány munkásai Sztálin elvtárs hatalmas művéből nyernek, úgy szólván kimeríthetetlenek. Hadd érintsem még egészen röviden a *klasszika-filológia* különleges szempontját, mégpedig — híven ahhoz a rendszerhez, amelynek alapján a klasszikus nyelvek és irodalmak tanulmányozása mellett a rabszolgatársadalom alapjának és a hozzátartozó felépítménynek mindenoldalú vizsgálatát az Akadémiánk I. osztályához kapcsolódó Klasszika-filológiai Állandó Bizottság szervezi — az ókori történet egészét tartva szem előtt. Annál is inkább, mert ennek egy alapvető problémájához nemcsak útmutatást és ösztönzést ad »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. mű, hanem a sokat vitatott probléma megoldását is tartalmazza.

Nem először történt, hogy Sztálin elvtárs állásfoglalása a rabszolgatársadalom történetével foglalkozó tudománynak, a módszertani eligazításon túl, közvetlen segítséget is adott. A rabszolgatartó rend kialakulása, termelési viszonyainak összhangja e korszak termelőerőinek állapotával, az osztályharc alakulása a rabszolgaságon alapuló rendben: a Párttörténet IV. fejezetében adott klasszikus meghatározások értelmében kell, hogy kiindulópontja legyen az ókori történelemre vonatkozó kutatásainknak.⁷⁷ Sztálin elvtárs már »Marxizmus és nemzeti kérdés« c. művében elemezte az ókori nagy államok jellegét⁷⁸: ezt az elemzést fejlesztette tovább a »Marxizmus és nyelv tudomány«-ban, s e saját gazdasági alapot nélkülöző, »ideiglenes és nem tartós katonai és közigazgatási egységek«⁷⁹ nyelvi problémáját is úttörő módon vetve fel, a szoros értelemben vett történeti kutatásokon túl főleg a görög és latin nyelv, a hellé-

⁷⁶ Amerikai elbeszélők. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. 364. l.

⁷⁷ Párttörténet. 153—154. l.

⁷⁸ I. V. Sztálin művei. Szikra. II. k. 1949. 317. l.

⁷⁹ A szovjet nyelv tudomány kérdései. 229. l.

nisztikus görög és késő-római irodalom történetéhez nyújtott olyan termékeny szempontokat, amelyeknek a felhasználása irányában még jóformán csak az első lépéseket tehetjük meg.⁸⁰ A rabszolgotartó Róma bukásának Montesquieu és Gibbon óta nyílt kérdésére Sztálin adta meg a választ, megállapítva, hogy »a rabszolgák forradalma felszámolta a rabszolgotartókat és megszüntette a dolgozók kizsákmányolásának rabszolgasági formáját«,⁸¹ továbbá, hogy »a nem-rómaiak, vagyis a ‚barbárok‘ valamennyien egyesültek a közös ellenség ellen és megdöntötték Rómát, hogy csak úgy ropogott«. ⁸² A tételt a burzsoá történetírás által meghamisított, vagy éppen tervszerűen elhallgatott, Sztálin elvtárs útmutatásai alapján a szovjet tudomány által részleteiben is megvilágított forrásokból bőségesen igazolják.⁸³

Sztálin elvtárs perdöntő állásfoglalásáig reakciós elméletek melegágya volt az árutermelés kérdése is a rabszolgotársadalomban. A polgári tudomány Skylája és Kharybdise között — Sztálin elvtárs állásfoglalása előtt — még olyan kitűnő szovjet tudós sem találta meg teljes mértékben a kivezető utat, mint Maskin. Az egyik megoldás Karl Bücheré, aki Rodbertus *oikos*-elméletét újítva fel, azt fejtegette, hogy Görögországban, Karthagóban, Rómában egyaránt termelés és fogyasztás ugyanannak az autarkias, zárt házi gazdálkodásnak a keretében folyt le, ahol a legkülönbözőbb termelési ágakra specializált rabszolgák a rabszolgotartók minden szükségletét kielégítették.⁸⁴ Ezek szerint tehát az árutermelés a rabszolgotársadalomban lényegében ismeretlen lett volna s az árucserre legfeljebb bizonyos fényűzési cikkekre szorítkozott volna. Maskin, mint a Szergejev-féle görög történet második kiadása historiógráfiai fejezetének szerzője, — bár némi korlátozással — szívesebben választotta ezt a megoldást,⁸⁵ hogy elkerülje Eduard Meyer nyíltan reakciós ciklikus elméletét, amely a rabszolgotársadalom árutermelésével az ókori kapitalizmus létét akarta bizonyítani.⁸⁶ Most Sztálin elvtárs világossá tette, hogy az árutermelés nem függ össze szükségképpen a kapitalizmussal s mindjárt véglegesen állásfoglalt az ókori történet e vitás kérdésében is: »Az árutermelés régibb a tőkés termelésnél. Megvolt a rabszolgotartó rendben és kiszolgáltta azt, de nem vezetett kapitalizmusra« [17].

⁸⁰ Erről részletesebben: Az irodalmi nyelv és forma kérdései Sztálin nyelvtudomány munkáinak megvilágításában. A M. T. Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. III. k. 1952. 22—24. l. és Une tragédie grecque à sujet biblique. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 1953. (s. a.)

⁸¹ I. V. Sztálin Művei. Szikra. 1951. 254. l.

⁸² U. o. 314. l.

⁸³ V. ö. legutóbb Ch. Parrain: Chronique d'histoire de l'antiquité. I. Sur la révolution des esclaves. La Pensée. 1953. No 46. 103—110. l.

⁸⁴ K. Bücher: Die Entstehung der Volkswirtschaft. 1908. 98. és köv. ll.

⁸⁵ V. Sz. Szergejev: Az ókori Görögország története. 1950. 42—43. l. L. a könyv orosz eredetijét. 1948. 49—50. l.; a magyar fordításból, sajnos, nem tűnik ki, hogy a historiógráfiai fejezetet Maskin írta.

⁸⁶ V. ö. főleg: »Die Wirtschaftliche Entwicklung des Altertums« c. értekezését, E. Meyer: Kleine Schriften. 1910. 79—168. l.

A szovjet ókori történet vezető folyóirata, a *Vesztnyik Drevnej Isztorii*, szerkesztőségi cikkben méltatva a XIX. pártkongresszusnak az ókori történet számára levonható tanulságait, a Sztálin elvtárs által szabaddá tett úton további kutatásokra ösztönöz: »Még nagyon sok a tennivaló a rabszolgatartó rendben folyó árutermelés kérdését illetően. Itt múlhatatlanul szükséges a források mélyebb tanulmányozása és a tények általánosítása útján meghatározni az ókori árutermelés sajátos jellegét, szerepét a rabszolgatartó gazdaság fejlődésében, és gyökerében leleplezni a tudományellenes, burzsoá 'koncepciókat' ebben a kérdésben, amelyek vagy tagadni iparkodnak az árutermelés megvoltát az ókorban vagy azonosítják azt a tőkés árutermeléssel, s ezzel iparkodnak 'bebizonyítani' a kapitalizmus 'örökkévalóságát'«. ⁸⁷ E szerkesztőségi cikk, amellet, hogy aktívabb segítségét követel a főiskolai és középiskolai tankönyvek számára, és még harcosabb, elvszerűbb bírálatot az ókori történet polgári irányvaival mint a reakciós ideológiai befolyás megnyilvánulásaiival szemben, a kutatás figyelmét főleg a következő problémákra hívja fel: alap és felépítmény viszonyának kérdése, a rabszolgatartó birodalmak és a régi nyelvek története, a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek vizsgálata, a rabszolgatartó társadalomban működő termelőerőknek a termelési viszonyok mellett idáig túlságosan háttérbe szorult problémája, a rabszolgatartó tulajdon jellegzetességei és a gazdaságon kívüli kényszer szerepe, a termelőerők és termelési viszonyok szükség-szerű összhangja a rabszolgatartó társadalomban.

Úgy gondolom, ezek közé a feltétlenül kidolgozásra váró problémák közé fel kell még vennünk a rabszolgaság gazdasági alaptörvényének nagy kérdését, város és falu, szellemi és fizikai munka viszonyának a vizsgálatát a rabszolgaság feltételei között, e viszony irodalmi tükröződéseivel együtt. S az antik humanitaseszménynek a kapitalizmus hanyatlásával reakcióssá vált polgári humanizmus történelemhamisító tendenciáival oly sokszorosan elhomályosított kérdéséhez is újra hozzá kell látnunk azután, hogy Sztálin elvtárs a kommunizmus harmadik alapfeltételének jelölte meg »a társadalom kultúrájának olyan növekedését, amely a társadalom minden tagja számára biztosítja fizikai és szellemi képességeinek mindenoldalú fejlesztését« [68]. Az ember természettől való lehetőségeinek mindenoldalú kibontakozását tüzték ki célul a humanitaseszmény görög és római képviselői, s ebben látták elsősorban a klasszikus kultúra paradigmatisz szerepét mindazok a humanista irányok, amelyek az antik művelődési eszmény felújításának az illúziójából táplálkoztak. Ám a marxizmus-leninizmus élesen rávilágít, hogy következetes humanizmus nincs más, csak a szocialista humanizmus, amely az osztálytársadalom felszámolását valósítja meg. Mert az osztálytársadalom feltételei között a természettől való lehetőségek mindenoldalú harmónikus kibontakozása még az uralkodó osztályok körére korlátozva is szükségképpen merő illúzió marad; jól látta ezt

⁸⁷ XIX съезд партии и работа в области древней истории. ВДИ. 1952. № 4. 10. 5.

már a hanyatló rabszolgatársadalom egyik nagy kritikusa, Seneca, aki rámutatott arra, hogy a rabszolgaság végső fokon a kényszermunkát végző rabszolgákat és a munkátlanul henyélő rabszolgatartókat egyaránt elemberteleníti. Az európai kultúra nagy humanista hagyományai is csak minden természetű kizsákmányolás felszámolása után — mint a szocialista humanizmus haladó hagyományai — válhatnak valóban annak eszközeivé, hogy — Gorkij szavával — »az ember felismerje saját értelmének erejét«. ⁸⁸

Mikor az ókori történet kiváló szovjet kutatója, A. B. Ranovics, elküldte bírálóinak utolsó művét, arra kérte őket, hogy »abból a szempontból bírálják munkáját, hogy mi van benne, mit adhat tudományunknak, népünknek«. S az a szerkesztőbizottság, amely a posztumusz könyvet sajtó alá rendezte, megállapíthatta: »A. B. Ranovics, mint nagy hazánk odaadó fia, jól tudta, hogy az ókori történelem terén végzett munkája meghatározott része annak az egyetemes harcnak, amelyet az egész szovjet nép vív a kommunizmus minél előbbi felépítéséért«. ⁸⁹ Az ókori történet és a klasszika filológia magyar művelői az élenjáró szovjet tudománynak nem csak alkotó módszerét kívánják elsajátítani és úttörő eredményeit felhasználni, hanem példát merítenek abból a felelősségtudatból is, amellyel tudományos munkájukat a dolgozó nép harcaihoz kapcsolják. Annál inkább volna szükséges, hogy a szakemberek szűkebb köréhez forduljon »Acta Antiqua« mellett végre magyar nyelvű folyóirat is rendelkezésére álljon tudományunknak.

Amikor ilyenformán kísérletet tettem azoknak a legfontosabb feladatoknak a körvonalazására, amelyek Sztálin elvtárs »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. lángeszű művéből nyelv- és irodalomtudományunkra következnek, természetesen nem a páratlanul gazdag, mély és sokoldalú alkotás tanulmányozását lezáró eredményeket kívántam bemutatni. Inkább csak olyan szempontokat vettem fel, amelyek azt igazolják, hogy *nyelv- és irodalomtudományunk számára is a Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa után a fő feladat: Sztálin elvtárs tanításait és főleg utolsó, egész tudományos életművét betetőző, a marxizmus-leninizmus fejlődésének eddigi eredményeit összefoglaló és alkotó módon továbbfejlesztő munkáját minél elmélyedőbben tanulmányozni tovább.* Ez a mű, a maga kimeríthetetlen gazdagságában, tudjuk, elméleti alapjául szolgált az SzKP XIX. kongresszusa világtörténeti jelentőségű határozatainak; nem volt referátum, alig volt hozzászólás a kongresszuson, amely ne hivatkozott volna rá, mint a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet nagy feladatainak vezérfonalára. A XIX. pártkongresszus egyik határozata kimondta, hogy az SzKP 1919 óta változatlan programját az új történeti feltételeknek és a párt új feladatainak megfelelően át kell dolgozni s »a program át dolgozásánál Sztálin elvtárs »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művének alapvető tetteit kell követni« [1000].

⁸⁸ Maxim Gorkij: Az igazi kultúra. 1950. 358. l.

⁸⁹ A. B. Ranovics: A hellénizmus és történeti szerepe. Ford. Borzsák István 1952. 9. l.

Ez pedig azt is jelenti, hogy annak, aki azoknak a nagy céloknak a szolgálatába akarja állítani tudományát, amelyeket Lenin és Sztálin pártja tűz ki a szovjet nép és az egész haladó emberiség elé, mélyrehatóan kell tanulmányoznia és tudományának sajátos problémái szempontjából is sokoldalúan kell elemeznie Sztálin elvtárs zseniális alkotását.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa, híven Sztálin elvtárs iránytmutató tanításaihoz, tárgyalásaiban, téziseiben és határozataiban a tudomány jelentőségét hatalmas erővel domborította ki, és a szovjet tudomány, valamint a szovjet tudomány példaadását követő haladó tudomány számára általában nagyjelentőségű irányelveket állapított meg. Bár már az eddigiekben is többször hivatkoztunk a kongresszusi anyagra, Sztálin elvtárs kongresszusi szózatán kívül főleg Malenkov elvtárs beszámolójának a szocialista-realizmus esztétikáját gazdagító, s így irodalomtudományunkat is egészen közvetlenül érintő megállapításaira, rá kell még mutatnunk néhány nagyfontosságú mozzanatra.

A tudománynak és a műveltségnek a szocializmusban rendkívül meg-növekedett jelentőségét bizonyítja az a tény, hogy a kongresszus 1192 küldötte közül 709 rendelkezett főiskolai végzettséggel, 65 tudományos fokozattal, az 58 Sztálin-díjas között több ismert tudós foglalt helyet és 84 kongresszusi küldött most folytatja főiskolai tanulmányait [356]. A Szovjetunióban a főiskolai hallgatók száma 1952-ben elérte az 1,400.00 főt [658]. S hogy a kulturális forradalom milyen erőforrásait nyitotta meg a lenini-sztálini nemzetiségi politika, arra nézve beszédes adatokat sorolt fel pl. a XIX. pártkongresszus tadzsik küldötte, Gafurov. A Nagy Októberi Szocialista Forradalomig Tadzsikisztán területén 200 főre esett egy írástudó ember és írástudó nőt még kivételesen is alig lehetett találni. Ma a Tadzsik Szocialista Tanácsköztársaságnak tudományos akadémiaja van és 17 tudományos kutató intézete, s számos doktori és kandidátusi fokozatot nyert tudományos dolgozója között sok nő is van. A szomszédos Afganisztán lakossága többszöröse a Tadzsik Szocialista Tanácsköztársaság lakosságának, s mégis, Tadzsikisztánban tízszer annyi általános iskola, tizenötször annyi főiskola és szakiskola van, mint Afganisztánban, nem is szólva arról, hogy sok tadzsik egyetemi hallgató tanul Moszkvában és Leningrádban. A fejlődés gyors ütemét jellemzi, hogy 1952-ben ötször annyi tadzsik ifjú végezte el a középiskolát, mint 1948-ban. [342—343]. Valóban, a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig a műveltségnek körülbelül azonos szintjén álló két szomszédos terület, az imperialista befolyás alatt álló Afganisztán és a kommunizmus építésének útjára tért Szovjetunió testvéri szövetségébe tartozó Tadzsikisztán között mutatkozó mérhetetlen távolság kielégítő magyarázatát semmi más nem képes megadni, csak az a két alaptörvény, amelyet Sztálin elvtárs tárt fel: a modern kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvénye. Ugy gondolom, hogy ezt a továbbiakban azoknak az afganisztáni vonatkozású tanulmányoknak is figyelembe

kell majd venniök, amelyek Akadémiánk Nyelv- és Irodalomtudományi osztályának keretében folynak s amelyekről nemrégiben az osztály előtt Ligeti Lajos akadémikus társunk beszámolt.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye határozza meg az ötödik ötéves tervnek az SzKP XIX. kongresszusa által elfogadott irányelveit a nép anyagi jólétének, egészségvédelmének és kulturális színvonalának további emelkedése terén. Ezek az irányelvek többek között előírják, hogy az ötéves terv végére a köztársaságok fővárosaiban és a nagyobb ipari középpontokban be kell fejezni az áttérést a hétosztályos oktatásról az általános középfokú (tízosztályos) oktatásra s meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a következő ötéves terv keretében minden városban és faluban teljesen általánossá lehessen tenni a tízosztályos oktatást. A politechnikai oktatás bevezetése és a dolgozók iskoláinak továbbfejlesztése mellett ez a program a világtörténetben egyedülálló biztosítékát teremti meg az általános műveltségi színvonalnak, szellemi és fizikai munka között minden lényeges különbség felszámolásának, amit Sztálin elvtárs a kommunizmus harmadik alapfeltételének jelölt meg. E célból már az ötödik ötéves terv nagy mértékben fejleszti tovább a pedagógusképzést és 70 százalékkal több iskola építését írja elő, mint az előző öt évben. A tudományos káderek képzését az aspirantura révén az előző ötéves tervhez képest megkettőzi, a tudományos intézmények hálózatát kibővíti a terv és a következő fontos elvi célkitűzéseket határozza meg: »Javítsák meg a tudományos kutató-intézetek munkáját és a főiskolák tudományos munkáját. Jobban használják ki a tudományos erőket a népgazdaság fejlesztésével és az élenjáró tapasztalatok általánosításával kapcsolatos legfontosabb problémák megoldására, oly módon, hogy biztosítsák a tudományos felfedezések széleskörű gyakorlati alkalmazását. Minden módon segítsék a tudósokat abban, hogy a tudomány minden területén tanulmányozhassák az elméleti problémákat, s fűzzék szorosabbra a tudomány és a termelés kapcsolatát« [1110].

A párt és az állam ilyen nagyarányú segítsége biztosítja a valóra váltását annak a célkitűzésnek, amelyet Malenkov elvtárs referátuma hangsúlyozott: »Tovább kell fejlesztenünk az élenjáró szovjet tudományt, hogy az első helyet foglalja el a világ tudományában« [92]. A felszólalások egész sora részben konkrét tanácsokkal, részben szigorú, de mindig építő kritikával segítette a tudományt, a tudományos kutatókat és tudományos intézményeket munkájuk színvonalának további emelésében. Szuszlov elvtárs a harci feladatokra figyelmeztetett, rámutatva, hogy az ideológiai munka élének »ezután is a reakciós burzsoá ideológia elleni harcra, a tudományunkba, irodalmunkba és művészetünkbe való behatolása elleni kíméletlen harcra kell irányulnia, s egész ideológiai munkánknak a kapitalista csökevények leküzdését, az emberek tudatából való kiirtását, a mindennemű ideológiai eltévelyedéssel szembeni bolsevik engesztelhetetlenség fokozását kell feladatául kitűznie« [658]. Az Azerbajdzsáni Szovjet Szocialista Köztársaság Kommunista Pártjának főtitkára,

Bagirov elvtárs, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Történeti Intézetét s ennek folyóiratát, valamint az Írószövetség munkáját részesítette elvi bírálatban ; Furceva elvtársnő több szigorúságot és magasabb elvi színvonalat követelt meg a főiskolák tudományos tanácsaitól a tudományos fokozatok alapjául szolgáló disszertációk elbírálásánál. Az irodalomtudomány is tanulhatna abból a bírálatból, amellyel Fagyjev elvtárs az irodalmi nevelés felé fordult : »Nagyon sok kitűnő tanító van nálunk, akik szeretik és tanítani is tudják az irodalmat. Megengedhetlen azonban, hogy iskoláinkban és tanárképzőinkben az irodalmat csak a történelem, vagy egyik-másik szociológiai tétel illusztrációjának tekintsék — mint ahogyan ez gyakran előfordul — anélkül, hogy csak halvány célzással is utalnának az írásművészet, az irodalmi alkotás szépségére« [248].

A szovjet tudomány emberei mélységes hazaszeretettel és a dolgozó nép ügye, az egész emberiség haladása iránt érzett felelősség tudatában használják fel a pártkongresszus útmutatásait. A tudományos folyóiratok jobbára szerkesztőségi cikkekben alkalmazzák a saját területükre ezeket az útmutatásokat : minket ezek közül a legközelebből a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának a Közleményeiben megjelent vezércikk érdekel, »A filológiai tudomány feladatairól a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusa határozatainak a fényében«. ⁹⁰ Különösen figyelemreméltóak és példamutatóak a szocialista erkölcsnek azok a magas követelményei, amelyeket a cikk a szovjet tudósok elé állít. Hruscsov elvtárs a párt- és állami fegyelemlről szólva referátumában kiemelte, hogy »ennek a fegyelemnek valamennyi párttag számára egyformának kell lennie, függetlenül attól, hogy milyen érdemei vannak, vagy milyen tisztséget tölt be« [725]. Az akadémiai folyóirat szerkesztőségi cikke ezt így alkalmazza a tudományos életre : » A fegyelem egy és ugyanaz — az egyszerű tudományos munkatársak számára és az intézetek vezetői számára, a kezdők számára és az elismert tudósok számára. Semmi, a tudománynak tett szolgálat nem mentesíti a tudóst attól a kötelezettségtől, hogy szigorúan tartsa be az állami fegyelmet. Sőt, a tudomány tekintélyes művelői kötelesek példát mutatni mindazoknak a követelményeknek határozott és pontos teljesítésében, amelyeket a szocialista társadalom fegyelme a tudós elé állít«. A tervfegyelem megszilárdítása, a klikkszellem maradványainak felszámolása, az Akadémia egyes osztályai, a tudományos intézmények és a különböző tudományágak, nyelv- és irodalomtudomány, történelem, filozófia és esztétika fokozottabb együttműködése, elmélet és gyakorlat termékeny egysége, kivált a pedagógia területén, a tudomány eredményeinek széleskörű népszerűsítése, az élő irodalom elméleti és történeti problémáinak előtérbe helyezése s a kapcsolat elmélyítése az Írószövetséggel

⁹⁰ Задачи советской филологической науки в свете решений XIX съезде Коммунистической Партии Советского Союза. Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. 1952, 506. I.

— megannyi olyan feladat, amelyet nekünk sem szabad szem elől tévesztenünk, sőt sok esetben a mi viszonyaink között nem is csak továbbfejlesztés kérdése, hanem egyenesen kezdeményezésre vár. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája a viták elvi színvonalának az emelését követeli — nálunk még elképzelhető, hogy a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének személyi ellentéte vonjon el figyelmet és papírt elvi fontosságú feladatok elől.⁹¹ A Szovjetunió Tudományos Akadémiája sürgeti az összefoglaló munkák befejezését az orosz klasszikus és a szovjet irodalomról, valamint a szovjet népek irodalmáról, sürget magasabbszínvonalú irodalomelméleti és világirodalomtörténeti kézikönyveket a főiskolák számára — mi még jóformán az ilyenemű munkálatok tervezgetésénél tartunk csupán. Ki kell emelnünk, hogy az idézett szerkesztőségi cikk az »új rohambrigádok«, a népi demokráciák irodalmának a tanulmányozását is a szovjet irodalomtudomány elsőrendű feladatai közé sorolja. A pártkongresszuson Fagyjev elvtárs a szovjet irodalom és a népi demokráciák irodalmának a viszonyát két szempontból világította meg. Az egyikről, az élenjáró szovjet irodalom szerepéről, szoltunk már az imént; a másik az, hogy a népi demokráciák irodalma — a nyugati kapitalista államokban a nép ügyéért küzdő, haladó írókkal együtt — az orosz nyelven keresztül jut világirodalmi értékeléshez. Tudjuk, irodalmunk haladó hagyományai és fiatal szocialista irodalmunk milyen rokonszenvvel találkozik a szovjet nép körében, ismerjük pl. Petőfi költészetének szovjet értékelését, és népünk megbecsülésének a jelét tartjuk számon abban a tényben, hogy tavaly két magyar író is részesült a legnagyobb kitüntetésben, a Sztálin-díjban. E két szempont a magyar irodalomtudomány számára is kettős feladatot jelöl ki: az egyik, a klasszikus orosz irodalom és a szovjet irodalom beható tanulmányozásával, a szocialista realizmus példaképeinek tudományos elemzésével fejlődő szocialista irodalmunknak kell segítséget nyújtanunk. A másik: ha a Szovjetunió Tudományos Akadémiája napirendre tűzte a népi demokráciák irodalmának tanulmányozását, ez nyilvánvalóan hatalmas elméleti segítséget fog nyújtani nekünk, de mindenestre szükségessé teszi, hogy a mi irodalomtörténeti kutatásaink javát a szovjet tudomány számára hozzáférhetővé tegyük. S ez a feladat sürgetően tűzi napirendre — a világirodalmi kutatások eredményeinek közlését biztosító magyarnyelvű folyóirat mellett — Akadémiánk »Acta Litteraria« sorozatának megindítását. Ez közölhetné orosz nyelven, a legfontosabb feladatok tervszerű kijelölésével magyar irodalomtörténeti tanulmányainkat, s a szovjet tudomány tájékoztatása mellett a baráti népi demokráciákkal való tudományos érintkezésünket is megkönnyítené a béketábor erősítő nagy feladat: közös haladó hagyományaink feltárása területén.

»Minden nemzetnek« — tanított minket Sztálin elvtárs — »függetlenül attól, hogy kicsi vagy nagy, megvannak a maga jótulajdonságai, a maga jelleg-

⁹¹ Pais Dezső: Imperativus a nyelvészetben. Magyar Nyelv, 1952. 119—150. 1.

zetességei, amelyekkel csak ez az egy nemzet rendelkezik s amelyek nincsenek még más nemzeteknél. Ezek a jellegzetességek alkotják azt az értéket, amellyel minden egyes nemzet hozzájárul a világkultúra közös kincsesházához, kiegészíti és gazdagítja azt.⁹² E jellegzetességek feltárása nyelv- és irodalomtudományunk eredendő feladata s nyilvánvaló, hogy nyelv- és irodalomtudományunk is a világkultúra közös kincsesházához járul e jellegzetességek feltárásával. De csak akkor, ha ez a feltárás dolgozó népünk nagy ügyével összeforrva, a marxizmus-leninizmus alkotó módszerével, Sztálin elvtárs tanításainak fényében, a világkultúra közös kincsesháza gazdagításának tudatos szándékával, a proletár-nemzetköziség szellemében történik. S csak akkor leszünk méltók a történelemnek arra a nagy ajándékára, hogy Jozsif Visszarionovics Sztálin kortársai lehettünk.

⁹² Sztálin: A békéért. Szikra, 1952. 72. l.

HOZZÁSZÓLÁSOK

TAMÁS LAJOS :

Előadó tagtársunk helyesen mutatott rá arra, hogy a nyelv- és irodalomtudomány általában a tudomány alapvető feladata azoknak az objektív törvényeknek a feltárása, melyek az emberek akaratától függetlenül történő objektív folyamatoknak a valóság előretörő megismerése során egyre tökéletesedő tükröződései. Helyes a sztálini tanításból levont következtetése: legfontosabb feladatunk a nyelv és irodalom fejlődésében megnyilvánuló objektív törvényszerűségek vizsgálata, mert csak így tudjuk tudományunkat a haladás, a gyakorlat, az élet, a dolgozó nép szolgálatába állítani.

Hozzászólásomban csak néhány nyelvészeti problémát vetek fel. Tisztázottnak veszem azt a kérdést, hogy a nyelv fejlődésének törvényei szintén objektívek, azaz a nyelvet beszélők akaratától és tudatától függetlenül létező lényeges összefüggéseket tükröznek. Ennyiben egyeznek a természeti és gazdasági törvényekkel. Eltekinthetünk a természeti és nyelvfejlődési törvények egybevetésétől is, ellenben időszerűnek vélem a gazdasági és nyelvfejlődési törvények viszonyának rövid megvizsgálását. Utóbbiak abban egyeznek a politikai gazdaságtan legtöbb törvényével, hogy szintén meghatározott időszak folyamán hatnak, míg azonban a gazdasági törvények egy-egy adott társadalmi-gazdasági alakulat talaján keletkeznek és hatnak, a nyelvfejlődés törvényei időbeli korlátozottságuk ellenére nem valamely adott társadalmi-gazdasági alakulat talaján keletkeznek és hatnak, hanem függetlenül a gazdasági viszonyoktól. Természetesen nem azokra az általános törvényekre gondolunk, amelyek minden társadalmi-gazdasági alakulatra és minden nyelvre mindig érvényesek voltak és maradnak mindaddig, míg létezni fog nyelv és társadalom.

Felvetődik a kérdés: vannak-e a nyelv fejlődésének olyan törvényszerűségei, melyek valamely adott társadalmi-gazdasági alakulat talaján keletkeznek és hatnak? Kétségtelenül. Gondoljunk pl. a nemzeti nyelvek fejlődésének törvényére, mely szerint — bármily változatos is egyébként az egyes nemzeti nyelvek kialakulásának útja, — a fejlődést a kapitalizmussal együttjáró gazdasági és politikai koncentráció törvényszerűen indítja el. Bárczi Géza Deme Lászlóval vitatkozva nyelvtörténetünk korszak-beosztásáról megjegyzi, hogy »végére ezek is nyelvi kérdések, nyelvi történések« (MNy. XLVII. 132. l.), továbbá, hogy »a kérdéses nagy társadalmi átalakulások nem okai a nyelvi jelenségek nagy részének, hanem csak azok elszigetelődését vagy elterjedését segítik elő« (uo. 133. l.). Ezzel a megállapítással egyetértünk azzal a nyilván Bárczitól is elfogadott megszorítással, hogy a »belső nyelvészet« és »külső nyelvészet« saussure-i szembeállítás helytelen s még elvetendőbb a »linguistique externe« lebecsülése, hiszen ez tagadása annak a történeti valóság egészét átfogó sztálini tanításnak, mely szerint »a nyelvet és fejlődési (nem »belső fejlődési«!) törvényeit csak abban az esetben érthetjük meg, ha azokat a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzuk a társadalom történetével, annak a népnek a történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv és amely ennek a nyelvnek alkotója és éltetője«. (Markszizm i jazikozn.) Idézniem kell ezzel O. P. Szunyik megállapítását is: »azokat a törvényeket, melyek valamely nyelvnek más társadalmi jelenségekkel, vagy más nyelvekkel való kapcsolatát tükrözik, nem kell az illető nyelv fejlődésének belső törvényeitől elhatárolni,

mivel mindezek a törvények a nyelvben nem egymástól elszigetelten, hanem egységesen nyilvánulnak meg. Éfféle elhatárolást csak módszertani szempontból tehetünk«. (NyIK. III. 315. 1.). Azt hiszem, hogy a nyelvfejlődés törvényeinek egybevetése a gazdasági törvényekkel lehetővé teszi, hogy ebben a sokat vitatott kérdésben is világosabban lássunk. Megjegyzendő, hogy a szovjet nyelvészeti irodalomban teljes polgárjogot nyert a »belső fejlődési törvény« szakkifejezés, ugyanakkor azonban bizonyos idegenkedés nyilvánul meg a »külső fejlődési törvény« iránt. Ha figyelembe vesszük, hogy pl. a nemzeti nyelvek a belső és külső fejlődési törvények együttes érvényesülésének eredményei, úgy ez a tartózkodás indokolatlannak tetszhet.

Különbséget jelent a gazdasági törvényekkel szemben az is, hogy míg pl. a kapitalizmus ilyenemű törvényei minden kapitalista államban érvényesülnek, az egyes nyelvek fejlődési törvényei általában nyelvenként különbözők, tehát területileg korlátozottak, még korlátozottabbak persze az adott nyelvek nyelvjárásainak belső fejlődési törvényei. A nemzeti nyelvvé egységesülés törvénye viszont minden egyes nyelvjárásra érvényes.

Folytathatnók azzal, hogy a társadalom magukat túlélt erőinek érdekeibe ütköző gazdasági törvények felfedezése és alkalmazása ezeknek az erőknek leg-erősebb ellenállásába ütközik, a nyelv fejlődési törvényeinek a felfedezése pedig általában nem vált ki ellenállást. Alkalmazásuk viszont, pl. a nyelv művelésben, már kevésbbé megy símán, alkalmat ad neológus és ortológus túlzásokra, melyek világnézeti gyökerekből táplálkozhatnak (pl. a Pintér-féle nyelv művelés, mely a fasizmus ideológiáját tükrözi).

Sztálin elvtárs nyelvészeti és közgazdasági műveinek olvasása közben vetődött fel bennem a kérdés: vajjon van-e a nyelv fejlődésének is egy olyan alaptörvénye, melynek minden más nyelvfejlődési törvény, akár általános, akár pedig különleges, alá van rendelve. Főleg a Krasenyinnyikova elvtársnőnek írt válasz indított erre, melyben Sztálin az alap és a felépítmény különleges sajátosságainak meghatározása után a nyelvnek, mint társadalmi jelenségnek *különleges sajátosságát* abban látja, hogy »a nyelv a társadalmat mint az emberek érintkezésének eszköze, mint a társadalmi gondolatcsere eszköze, mint olyan eszköz szolgálja, mely lehetővé teszi az embereknek, hogy megértsék egymást, hogy megszervezzék a közös munkát az emberi tevékenység minden területén, a termelésben éppúgy, mint a gazdasági viszonyok területén, a politikában éppúgy, mint a kultúra területén, a társadalmi életben éppúgy, mint a mindennapi életben«. Ez a mélyenjáró és részletező elemzés a nyelv közlési funkciójának marxista meghatározása.

Ez a funkció viszont annyira jellemző a nyelvre, — és csak a nyelvre — hogy nélküle a nyelvtudomány elvesztené jogát az önnálló létre.

A törvény, méginkább az alaptörvény az általánosítás igen magas fokán állapít meg szükségszerű, lényeges összefüggéseket. Ilyen összefüggést kell látnunk egyfelől a nyelv közlési funkciója, másfelől pedig a nyelv fejlődésének valamennyi, általánosabb vagy különleges jellegű törvénye között. A nyelvi változások irányát, általánosságát választását vagy visszafejlődését megszabó törvények függnek a nyelvet mint az emberek közötti érintkezés eszközt különlegesen jellemző közlési funkciótól s érvényesülésüknek határt szab e funkció zavartalan betölthetősége, e funkció feltétlen épen maradásának szükségszerűsége. Ebből pedig világosan következik, hogy a nyelvben bármikor és bárhol megszülető új csak akkor illeszkedhet bele a nyelv rendszerének szervesen kapcsolódó, egymástól függő és egymást feltételező egészébe, ha nincs ellentmondás-

ban a nyelv legsajátosabb társadalmi funkciójával. Ha ezzel ellentmondásba kerül, amire számos példa akad, úgy a nyelvi gyakorlat kiküszöböli (ld. pl. az ú. n. tűrhetetlen homonimák közismert esetét). Szinte azt mondhatnók, cum grano salis értelmezve a hasonlatot, hogy a nyelv fejlődésének is megvan a maga 'értéktörvénye', mely a fejlődési törvények hatását a közlési funkció feltétlen érvényesülésre törő igényeihez képest szabályozza.

Nézzük meg röviden, hogyan függnek össze ezzel az alapvető törvénnyel azok az általános, ú. n. belső nyelvfajlódási törvények, melyeket Sztálin nyomán ilyenekként emleget a vonatkozó, elsősorban szovjet szakirodalom.

Vegyük legegőbb azt az általános törvényt, mely szerint »az új nyelv-rendszer elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján« történik az átmenet a régi minőségből az újba. Éppen, mert a nyelv az érintkezés eszköze, fejlődése nem is lehet végbe a létező megsemmisítése és az új felépítése révén, hiszen a robbanásszerű minőségváltozás egyszersmind az emberek közötti érintkezés lehetőségét semmisítené meg robbanásszerűen. Az alapszókincessel kapcsolatban Sztálin külön is hangsúlyozza, hogy annak megsemmisítése »a nyelv megbénulására, az emberek közötti érintkezés teljes zűrzavarára vezetnek«.

Az alapszókincs és a nyelvtani rendszer történelmi állandóságával, szívósságával kapcsolatban megjegyzendő, hogy ha a nyelv minden tartománya egyformán gyorsan változnék, akkor megint csak a közlési funkcióban keletkezne zavarok s így az ember termelő és minden egyéb tevékenységében. A nyelvet éppen *nem*-felépítmény jellege, alapszókincse és főleg nyelvtani rendszere képesíti különleges funkciójának ellátására. Ugyanennek a funkciónak szolgáltatásban áll — látszólag paradox módon — a szótári szókészlet szakadatlan mozgása, ami viszont a termelésben és minden egyéb emberi tevékenységben megmutatkozó szakadatlan mozgás nyelvi tükröződése.

A közlési funkció határozza meg azt az általános törvényt is, mely szerint a nyelv fejlődése a meglévő nyelv alapelemeinek továbbfejlesztése, tökéletesítése útján bontakozik ki. A nyelv rendszerjellege, a rendszer tartományainak dialektikus összefüggése, egyben közlési funkciójának, közlési funkciója törvényszerű fejlődésének is biztosítéka. Világos, hogy a rendszer egységének robbanásszerű megbolygatása tönkretenné a nyelv közlési funkciójának működését. A nyelv fejlődésének belső törvényszerűségei szorosan összefüggnek a nyelvrendszer adottságaival, ezen adottságok egymásbafonódásának mikéntjével s így helyesen jegyzi meg V. N. Jarceva, hogy »a rendszer típusa bizonyos mértékig továbbfejlesztésének formáira is utal«. (NyIK. III. 304. l.).

A nyelvfajlódás általános belső törvényei tehát szorosan összefüggnek a nyelv társadalmi funkciójával s úgy gondolom, indokolt ebben a nyilvánvaló összefüggésben látnunk a nyelv fejlődésének alaptörvényét.

Itt is felvetődik az a kérdés: van-e a nyelv fejlődésének az egymást törvényszerűen követő társadalmi alakulatokkal kapcsolatos, tehát nem belső, hanem — mondjuk ki bátran — külső alaptörvénye? Úgy látom, erre a kérdésre is igennel válaszolhatunk. Ez az a külső alaptörvény, amely megszabja a nyelv fejlődésének az útját a nemzeti, a törzsi, a népi, a nemzeti, az övezeti nyelveken keresztül: a közös nemzetközi nyelvig. A két alaptörvény — a belső és a külső — természetesen nem állítható szembe egymással, együttesen érvényesülnek a nyelv fejlődésében. Külön-külön szemügyrevételük azonban végleg kiküszöbölhet olyan félreértéseket, amilyenek — a marxizmus átesapásaként —

hazai történettudományi irodalmunkban még Sztálin nyelvtudományi cikkei és levelei után is előfordultak.

A sztálini tanítás lehetővé teszi, hogy meghatározzuk a nyelvfejlődés belső és külső alaptörvényének érvényességi időtartamát. A külső nyilván addig marad érvényben, míg a koncentráció be nem fejeződik, tehát az egységes nemzetközi nyelv létrejöttéig. A belső azonban érvényben marad mindaddig, míg lesz társadalom, mely a nyelvet használja az emberek közötti érintkezés, a gondolatok cseréje eszközeként.

Egyetértek az előadónak azokkal a szavaival is, amelyeket a sztálini tanítás nyomán a megismert objektív törvények hozzáértő alkalmazásáról, a társadalom javára történő felhasználásáról mondott. Csakugyan, a nyelvfejlesztés, a nyelvművelés mutatkozik elsősorban olyan területnek, amelyen — a nyelv fejlődése törvényeinek tisztázásával — a legeredményesebben támogathatjuk kulturális forradalmunknak a dolgozók nyelvi műveltségét célzó törekvéseit. A nyelvhelyesség igen fontos állami ügy — állapította meg legutóbb V. K. Favorin az Izvesztyija Akagyemiji Nauk SSSR legutóbbi számában (XII. köt. 84 l.). A szovjet tudós egyben hangsúlyozza, hogy »a nyelvtudománynak szilárd tudományos alapot kell kidolgoznia a nyelvművelés kérdéseinek gyakorlati megoldása számára« (uo. 96. l.).

Érdekes, hogy Favorin álláspontja, mennyire hasonlít ahhoz, mely 1951. évi nyelvművelő ankétunkon alakult ki, a szovjet tudós ugyanis ellene van az egyoldalú purizmusnak, melynek nincs érzéke a nyelv fokozatos fejlődése iránt, ugyanakkor elítéli azokat is, akik túlzó forradalmisággal ültetik tele a nyelvet mindenféle, sokszor felesleges újítással.

Hazai nyelvművelésünknek feladatait is tisztábban látjuk Sztálin elvtárs munkájának megvilágításában. Igaz, hogy még sokat és kitartóan kell dolgozunk, hogy a kommunizmus kulturális előkészítése számunkra is esedékessé váljék, de az út, melyen járunk, arra vezet. Népünk százezreit és millióit kell fokozatosan nyelvünk helyes, szabatos használatára nevelnünk, közben pedig gondosan kell vigyáznunk arra, hogy nyelvünk — a gyorsütemű társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés igényeinek igyekeztével megfelelni — ne kerüljön ellentmondásba saját belső törvényeivel. Ahogy a polgárosodás, a kapitalista fejlődés során szükség volt a nyelv gazdagodásának szabályozására, úgy még inkább szükséges ez ma, mikor a nyelvművelés ügye kezd igazán közügyggyé, a várost s falut, az összes dolgozókat érdeklő kérdéssé válni.

Felszabadulás utáni nyelvművelésünk a kezdet nehézségeit leküzdve, máris megindult az egészséges fejlődés útján. Örvendetes jelenség, hogy említett nyelvművelési ankétunk résztvevői egyetértettek a nyelvművelés elvi kérdéseiben s inkább csak az idegen szavak, egyes szóképzési módok, a helyesség-helytelenség határainak megvonása tekintetében merültek fel némileg különböző vélemények. Lőrincze Lajos a sztálini tanítás nyomán — lényegében helyesen — így határozta meg a nyelvművelés célját: »nem az önmagáért való nyelvi tisztaság, hanem a nyelvnek olyan állapotban való megtartása, olyan irányban való fejlesztése, hogy funkcióját, a gondolatközlést minél pontosabban betölthesse«. Persze megkísérelhetnők a még pontosabb fogalmazást is, esetleg így: a nyelvművelés célja egyfelől a mindenkori nyelvszokás, a már kialakult s így általános érvényre igényt tartó szabályok védelme, a nyelvben meglévő állandóság biztosítása, másfelől pedig az éppen keletkező, terjedő, továbbá a visszafejlődő, elhaló jelenségek tudományos elbírálása, a nyelvben

megnyilvánuló mozgás ellenőrzése és irányítása a nyelv különleges funkciójának szemmeltartásával.

Most megpróbálom egy elég sokat vitatott nyelvhelyességi eset példáján lemérni, hozzásegít-e a tisztánlátáshoz a nyelv belső fejlődéstörvényei objektív jellegének felismerése. A vita időpontjában még nem lehetett ismeretes Sztálin elvtárs műve a szocializmus közgazdasági problémáiról. Nézzük meg a *szabadjon* kérdését abból kiindulva, hogy objektív jellegű belső törvény hívta életre. Nyelvünk történetéből s nyelvjárásainkból is kimutatható, hogy a beszélők akaratától függetlenül egész sereg névszó igei sorba csapott át. Olyan törvény ez, mely századok óta érvényesül s meghatározhatatlan ideig tovább is érvényesülhet. Lehet, hogy ma sikerül megfékezni, de holnap bizonyosan megint felüti a fejét, hol itt, hol ott, éppen mert nem egyéni nyelvhiba, hanem mert létrejöttek minden magyarul beszélőben azonos feltételei vannak meg, s nem is holmi újsütetű, pl. nyelvújítási mesterséges mintája van, hanem mélyen gyökerezik a népnyelvben. Nem tartom hibának, ha az ilyen jellegű újítások ellen nem harcolunk. Nyelvhelyesség dolgában az izlésre, nyelvérzékre való egyoldalú hivatkozás — mint erre már Mőd Aladár is utalt — sokszor tévútra vezethet s ezért nem helytelen, ha a fáradságosabb utat választjuk s álláspontunkat tudományosan alapozzuk meg.

Hiányossága nyelvművelésünknek, hogy stilisztikai kérdéseket inkább csak érintett, de nem vitatott és nem dolgozott fel részletesebben. Tudjuk mindannyian, hogy ez milyen nagyjelentőségű kérdés dolgozó népünk, tanuló ifjúságunk nyelvi kultúrájának emelése szempontjából. A sztálini tanítások fényénél különösen világosan bontakoznak ki előttünk az ezen a téren ránk váró elméleti és gyakorlati feladatok. Kétségtelen, hogy nyelvünk tanítása nem szorítkozhat nyelvtani szabályok begyakoroltatására, a szavak helyes használatának megtanítására, hanem ezen túlmenően kell megmutatnunk szocialista kultúránk nemzeti formájának kifejező erejét, azokat a kifejezéseket, fordulatokat, melyek nyelvünket különösképpen magyarrá teszik s így legjobban felvérteznek az idegenszerűségek felesleges majmolása ellen; élővé, színessé, árnyalttá teszik beszédünket s írásainkat egyaránt, olyanná, amilyennek sokrétű szocialista kultúránk egyre nagyobb nyelvi igényei mellett lennie kell. Helyesen mutat rá Bárczi az irodalmi szövegek elemzésének és magyarázatának nagy nevelő erejére, emellett azonban stilisztikai tankönyvre is szükség van, melynek hiányát egyaránt érzi különösen a középiskola és az egyetem. Milyen legyen ennek az anyaga, módszere? Olyan kérdés ez, melyet legjobban írók, irodalmárok, nyelvészek és gyakorlati pedagógusok együttes munkával tudnának leghelyesebben és legcélravezetőbben megoldani.

Ezzel persze még korántsem merítettük ki azokat az elméleti és gyakorlati feladatokat, melyeket kulturális forradalmunk ró ránk. Ezekről a feladatokról már sok szó esett, szóban és írásban, s egyikük-másikuk belátható időn belül meg is fog valósulni (az Értelmező Szótár), mások viszont (pl. az Akadémiai Nagyszótár) egyik kátyúból a másikba huppannak. A leíró nyelvtan terve nem is tudom hány éves, hiszen csak az anyag összegyűjtése több esztendő t vesz igénybe. Azt hiszem, gondoskodni kellene megfelelő számú és minőségű munkakerőről, hogy anyanyelvünk szabályainak ez a tudományosan rendszerezett normatív gyűjteménye — mely nyelvhelyességi értéktételek elől sem zárkozhat el — mindenképpen a tervbevett hosszadalmas határidő előtt jelenjék meg. Megírásra vár közmondásaink történeti magyarázatokkal ellátott gyűj-

teménye, a rokonértelmű szavak szótára s a még ezeknél is fontosabb fogalmazási segédkönyv.

Ezeknek a gyakorlattal közvetlenül összefüggő feladatoknak megoldása és előtérbehelyezése mellett nyelvünk múltját is tovább kell kutatnunk. Bár ezen a téren kevesebb a mulasztásunk, kétségtelen, hogy összefoglaló munkákban itt is nagy a hiány. Nincs történeti nyelvtan, a nagy etimológiai szótár befejezetlen, helyesírásunk története csak a könyvnyomtatás koráig jutott el, nem dolgoztuk fel nyelvtudományunk múltját és haladó hagyományait, s ami legjobban hiányzik, az nemzeti és irodalmi nyelvünk legalább nagy vonalakban, de összefoglalóan megírt története. Utóbbira Pais Dezső tett kísérletet s nagy vállalkozása akkor is fordulópontot jelentene, ha önhiháján kívül nem támaszkodhatnék kedve szerint régebbi előmunkálatokra. Munkájához — már a szegedi kongresszuson — Mód elvtárs nyújtott segítséget s úgy éreztük, hogy ez a segítség mindannyiunknak szól. Egyben megmutatta, hogy a marxizmus-leninizmus-sztálinizmus további gondos tanulmányozásától a siker reményében várhatjuk nyelvtudományunk megújódását.

Mindezeknek a feladatoknak megoldása egyben meg fogja szüntetni nyelvtudományunknak még mindig érezhető befelé fordultságát, közelebb fogja hozni a gyakorlathoz, az élethez, dolgozó népünk gyakorlati és kulturális igényeihez. Lehetővé fogja tenni, hogy nyelvtudományunk felzárkózzék a Trencsényi-Waldapfel elvtárstól is említett irodalomtudomány, valamint a történeti és filozófiai tudomány mellé, melyeknek művelői a marxizmus-leninizmus módszerének alkalmazása terén előttünk jártak és járnak, vagy pedig megelőztek bennünket. Mindezeknek a tudományoknak eredményes együttműködését is elsősorban az bizonyítja, hogy művelőik elméleti tudása, módszereik fejlettsége fokozatosan kiegyenlítődik, azután pedig együtt halad.

De mik a feladataink az elmélet terén? Ideológiai tudásunk állandó gyarapítása mellett, továbbra is figyelemmel kell kísérnünk a szovjet nyelvtudósok elvi vitáinak eredményeit s lehetőségeinkhez képest követni kell példájukat. Az elmélet felé fordulásunk azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy egész nyelvtudományunk valamilyen tényektől elrugaszkodott általános nyelvtudománnyá alakuljon át, mely közben megfedkezik a nyelvi kultúrforradalom előbbreviteléről, a már említett konkrét feladatokról. Ezt már azért sem tehetjük, mert a munka sokaságához képest viszonylag kevesen vagyunk. Tudjuk jól, hogy konkrét feladataink sem oldhatók meg alapos elméleti tudás nélkül, elsősorban tehát a velük kapcsolatos elméleti kérdésekkel kell foglalkoznunk. Elméleti kérdéseket vet fel pl. a magyar nyelvtan felosztásának mikéntje, az alak- és mondattan viszonya, nyelvtörténetünk korszak-beosztása, az egységes nyelvtani szakszókincs megteremtése, a stilisztika tárgya és módszere, a nyelv-művelés, stb. Ezek megoldása, megvitatása is átfogó anyagismeretet és széles látókört követel meg.

Sztálin elvtárs nyelvészeti és közgazdasági munkáinak tanulságai és útmutatásai alapján ma már világosan látjuk nyelvtudományunk új feladatait, mérlegelni tudjuk soronlévő tennivalóinkat, megbarátkoztunk a tudományos munka tervszerűsítésének gondolatával s tudva-tudjuk, hogy munkánkat dolgozó népünk szolgálatába kell állítanunk. Erre mutat osztályvezetőségünknek a Magyar Nyelvben legutóbb közzétett nyilatkozata is, mely hangoztatja, hogy »a sztálini alap segítsége s a nyelvtudósok elszánt akarata együttesen sokat ígérő biztosíték arra, hogy a szocializmus építése során rájuk háruló feladatokat sikerrel véghez tudják vinni.«

HAJDÚ PÉTER :

Rákosi elvtárs a SzK(b)P XIX. kongresszusán tartott felszólalásában beszélt arról a felmérhetetlen segítségről, mely a Szovjetunió fejlődésének tapasztalataiból népünk rendelkezésére áll, s rámutatott arra, hogy a XIX. Pártkongresszust is feszült figyelemmel kíséri az egész dolgozó magyar nép, mert megérti, hogy az számára is »új lehetőségeket, új perspektívát nyit meg« (TSz. 1952, 1901).

A kongresszus tanulságainak számbavétele tudományszakunk művelőinek komoly segítséget nyújt a további munkához.

Különös jelentősége van ebből a szempontból Sztálin elvtárs »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művének, amely Sztálin elvtárs zseniális alkotásokban gazdag életét betetőzi. Mint Trencsényi-Waldapfel akadémikus előadásában hangoztatta, ez a mű a XIX. Pártkongresszus történeti jelentőségű határozatainak elméleti alapja.

Sztálin elvtárs munkáira az jellemző, hogy azok nemcsak a marxizmus-leninizmus elméleti alapját gazdagítják, hanem felbecsülhetetlenül nagy értékű útmutatást nyújtanak minden tudományág további fejlődéséhez.

Ha Sztálin elvtársnak 1950-ben megjelent nyelvtudományi műveire gondolunk, emlékeznünk, hogy azok — bár tulajdonképpen csak egy szűkebb szakterület kérdéseivel foglalkoztak, — milyen lényeges továbbfejlesztését jelentették a marxizmus-leninizmus elméletének. Egyben azonban a Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáinak megjelenését követő ankétokból, hozzászólásokból és méltatásokból az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezek a művek számtalan tudományágnak mutattak irányt, s hozzájárultak a tudományok még magasabb színvonalra emeléséhez.

Ülésünknek az a feladata, hogy megvitassa azokat a tanulságokat, melyeket a XIX. Pártkongresszus anyagából és Sztálinnak »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művéből a nyelv- és irodalomtudomány felhasználhat.

Trencsényi-Waldapfel elvtárs ismertette és mélyrehatóan elemezte azokat a feladatokat, melyek a nyelvtudományra és az irodalomtudományra hárulnak a marxista irodalom e klasszikus alkotása és a XIX. Pártkongresszus tanulságai alapján.

Én magam e helyütt néhány szemponttal óhajtom kiegészíteni az előadottakat, a magyar nyelvészet és a finnugor összehasonlító nyelvtudomány sajátos feladataira való tekintettel.

Sztálin elvtárs utolsó nagy munkájának egyik leglényegesebb tanítása a tudomány törvényeinek objektív jellegéről szól. »A marxizmus a tudomány törvényeit — akár a természettudomány, akár a politikai gazdaságtan törvényeiről van szó — az ember akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatok visszatükrözésének fogja fel« — mondja Sztálin elvtárs (Sztálin, A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. Bp. 1952, Szikra 6. l.).

Mint ismeretes, Sztálin »A marxizmus és a nyelvtudomány kérdéseik« című művében világosan meghatározza a nyelvtudomány fő feladatát, s ez abban áll, hogy a nyelvtudománynak a nyelvfejlődés belső törvényeit kell kutatnia.

A nyelvfejlődés belső törvényszerűségei tanulmányozásának még mélyebb értelmet ad a törvények objektív jellegéről szóló sztálini tétel, s lehetővé teszi a nyelvi törvények még konkrétabb vizsgálatát.

Ha a nyelvfejlődés belső törvényeit, mint az objektív, az emberek akaratától függetlenül végbemenő folyamatok visszatükrözését fogjuk fel, már pedig így kell felfognunk, akkor az a kérdés merül fel, érvényesíthető-e a nyelvi törvényekre az a másik sztálini tanítás, hogy a természettudományi és politikai gazdaságtani törvényeket az emberek »megváltoztatni vagy hatályon kívül helyezni nem képesek« (i. m. 6. l.). Ahhoz, hogy erről nyilatkozzunk, a nyelv tényeit kell megvizsgáljunk.

Az a fejlődési tendencia, mely a mai magyar vagy a finn nyelv esetragozásában a helyviszonyhármasságot létrehozta, az emberek akaratától függetlenül keletkezett, és akaratuktól függetlenül hozta létre a térben való elhelyezkedés és mozgás három lehetőségének megjelölésére szolgáló raghármasságot (-ban, -on, -nál ; -ba, -ra, -hoz ; -ból, -ról, -tól). Ugyanígy a tővégi magánhangzók lekopása az Árpádok korában szintén nem tudatos folyamat volt, s hiába-váló lett volna az a törekvés, hogy a jelenséget létrehozó belső törvényt megszüntessük, éppúgy, mint ahogy a helyviszonyhármasság kifejlődésén sem tudunk változtatni.

Amikor azonban a belső nyelvi törvények feltartóztatatlanságáról beszélünk, korántsem állítjuk, hogy a nyelv fejlődése tudatos eszközökkel nem befolyásolható, hiszen ellenkező felfogással a nyelvújítás és a nyelvművelés jelentőségét nemcsak lebecsülnénk, hanem egyenesen tagadnánk is.

A nyelv fejlődése gyakran hoz létre vadhajtásokat, melyeknek nyesegetése, a nyelvművelés, a nyelv fejlődésébe való tudatos beavatkozást jelent. Ezeknek a külső behatásoknak a jelentőségét nem szabad azonban túlbecsülnünk, mert ezek nagy általánosságban csak a belső törvényszerűségeken keresztül érvényesülhetnek. Elképzelhetetlen volna, hogy a magyar nyelv alapvető belső fejlődési törvényeit homlokegyenest ellenkezőjére változtassuk, hogy tudatos újítással pl. a ragok helyett a prefixumok vagy infixumok használatát próbáljuk terjeszteni. Az ilyen mesterséges, s a nyelv fő sajátágaival össze nem egyeztethető kísérletek meddők maradnának. Igen érdekes lenne pl. ebből a szempontból nyelvújításunk történetével is foglalkozni.

Abból, hogy a nyelv a fejlődés sajátzerű tendenciáival összeütköző törekvéseknek ellenáll, az a gyakorlati következtetés is levonható, hogy helyes irányú nyelvművelés csak akkor folyhat, ha nyelvünk jelenkori fejlődésének irányát minél behatóbban megismerjük.

Sztálin elvtárs is figyelmeztet arra, hogy a természet és a tudomány törvényei nemcsak megismerhetők, hanem meg is kell ismernünk őket, hogy ebből adódó ismereteinket a társadalom javára fordíthassuk. Nyelvművelési kérdésekben való állásfoglalásunkhoz is nélkülözhetetlen a mai nyelv fejlődési irányának, belső törvényeinek ismerete.

Nyelvművelésünknek feltétlenül meg kell szívélnie a törvények megismerhetőségének és felhasználásának sztálini elvét, ha sikeresen akar munkálkodni nyelvünk szebbé, színesebbé, gazdagabbá tételén.

Másrészt azonban a belső törvények kérdése szorosán összefügg a nyelv szilárdságáról szóló sztálini tétellel, mert éppen a belső törvények ellenálló-képessége az, ami biztosítja a nyelv »minőségének« megőrzését hosszú évszázadokon át. Ez teszi lehetővé, hogy a nyelv minden idegen hatás, és erőszakos asszimiláló törekvés ellenére is megőrizze sajátosságait. Akármilyen erős idegen hatásoknak van is kitéve egy nyelv, ezeket a hatásokat csak külső tényezőknek tekinthetjük, melyek általában a nyelv sajátos belső törvényein keresztül érvényesülnek. Ismeretes pl., hogy ha egy nyelvbe idegen szókészletű elemek

kerülnek át egy másik nyelvből, akkor azok nem eredeti alakjukban maradnak meg, hanem az átvevő nyelv szókészletének belső törvényeihez igazodva módosult alakban rögződnek. Több finnugor nyelvben számtalan példáját látjuk annak, hogy idegen (szláv, germán eredetű) szavak szókezdő mássalhangzókapcsolatai feloldódnak, akár az egyik mássalhangzó kiesése, akár egy szókezdő magánhangzó betoldása útján. Sok példát említhetnénk erre vonatkozólag, de már ez az egy közismert példa is világosan azt mutatja, hogy a nyelvfejlődés belső törvényeinek ellenállóképessége következtében beszélhetünk a nyelv alapjának szilárdságáról.

A magyar nyelv fejlődése belső törvényszerűségeinek felderítése terén nagy feladatok várnak a magyar nyelvtudományra. Legalább ekkora felelősség terheli azonban finnugor kutatásainkat. Finnugor összehasonlító nyelvtudományunknak egyre inkább el kell mélyednie a különféle finnugor nyelvek belső törvényeinek kutatásában, hogy megállapítsa azokat a belső törvényeket, melyek az egyes rokonyelvekben közösek, s melyeket a finnugor alapnyelv belső fejlődési törvényei folytatónak tekinthetünk. Nagyon jól ismerünk sok-sok egyezést a magyar nyelv és az egyes rokonyelvek közt, de még nem kutatunk azokat a belső fejlődési törvényeket, melyek ezeket az egyező jelenségeket létrehozták. Pedig csak ilyen módszerrel érhetjük el, hogy nagy vonalaiban tisztán lássuk a fejlődésnek, a minőségi változásoknak azt az útját, mely a finnugor alapnyelvtől az ugor alapnyelven át a mai magyar nyelvig vezet.

Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a rokonyelvek közös belső törvényeinek kutatása nemcsak a szóbanforgó nyelvek kialakulására vet fényt, hanem leglényegesebb forrását szolgáltatja, kiindulópontját képezi a belső törvények megváltozásával, a nyelvrendszerek minőségi átalakulásával foglalkozó általános kutatásoknak is.

Vannak tehát a fejlődésnek olyan belső törvényei a nyelvben, melyek más rokonyelvekben is megtalálhatók. Szükségszerűen azonban olyan fejlődési törvények is vannak az egyes nyelvekben, melyek csak a szóbanforgó nyelvre jellemzők, s melyeknek mása a rokonyelvekben nem él. Ez a jelenség arról tanuskodik, hogy a nyelv fejlődésének belső törvényei általában nem örökéletűek, hogy csak egy-egy meghatározott időszakban érvényesek. A belső törvények korára vonatkozólag azonban semmiféle kategórikus kijelentést nem tehetünk. A nyelv sajátos társadalmi jellegéből adódik, hogy fejlődésének belső törvényei közül egyesek igen hosszú ideig (néha a nyelv létezésének egész tartama alatt) hatnak, mások viszont csak egy meghatározott és korlátozott időszakasz folyamán működnek. A magánhangzóharmónia pl. már régtől fogva ható törvényszerűsége a magyar nyelvnek, sőt több más rokon nyelvnek is, s ezek alapján egyesek a finnugor alapnyelv sajátosságának, vagyis a finnugor alapnyelv belső fejlődési törvényének hajlamosak minősíteni. Ebben az esetben tehát egy igen régtől fogva ható törvénnyel van dolgunk, ellentétben pl. az ugarságból éppen hogy kivált ú. n. előmagyar nyelvnek azzal a (permi nyelvekkel megegyező) hangtörvényével, melynek következtében a finnugor eredetű nazális + *t*, *p* hangkapcsolatok denazalizálódtak és zöngésültek. A nyelv törvényeit tehát ebből a szempontból is vizsgálnunk kell, hogy mélyebben megértjük a jelenségeket.

Ezzel kapcsolatban természetesen jogosan merül fel az a kérdés, hogy mi okozza egy-egy nyelvi törvényszerűség megszűnését vagy minőségi megváltozását, s hogy mi az oka az új belső törvények létrejöttének. Még távol vagyunk attól, hogy erre a kérdésre határozott választ adhatnánk. Az mindenesetre két-

ségtelen, hogy a belső törvények megváltoztatásának indítéka a nyelv társadalmi jellegében gyökerezik, s objektív jellegük ebben is megnyilvánul.

Egyik nyelvészünk szerint a mai finnugor nyelvek és a finnugor alapnyelv mássalhangzórendszerei közötti különbségeket az egyes nyelvekben időnként bekövetkező hangsúlyváltozások idézték elő. Különlegesebb ellenvetést nem is tehetünk e felfogásában új magyarázat ellen, sőt az — megítélésem szerint — valószínűnek is látszik. Kérdés azonban, hogy módszertanilag jogosult-e a szerzőnek további eljárása. A hangsúlyozási mód többszöri megváltozását ő ugyanis idegen nyelvekkel való érintkezés hatásának tulajdonítja, s ekkép a mai magyar mássalhangzórendszer kialakulását tulajdonképpen külső tényezőkkel magyarázza.

Példánk azzal a tanulsággal is szolgál, hogy a belső törvényszerűségek keletkezésének és megszűnésének problematikájával nem kizárólag az általános nyelvésznek kell foglalkoznia, hiszen csak konkrét nyelvi anyag alapján oldhatók meg az ilyen és a hasonló kérdések.

A tudomány törvényeinek objektív jellegéről szóló sztálini tanítás tehát nemcsak újabb lökést ad a nyelvfejlődés belső törvényei kutatásának, hanem meghatározott konkrét feladatok elé állítja a magyar és a finnugor nyelvtudomány művelőit egyaránt.

De a XIX. Pártkongresszus és Sztálin elvtárs művének tanulságai a nyelvtudomány számára nem merülnek ki a fentiekben.

Sztálin elvtárs »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című művében ragyogó világossággal tárja fel a szocializmus gazdasági alaptörvényét, melynek lényegét a következőkben foglalja össze: »... az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedése és tökéletesítése útján« (i. m. 41. l.). Minthogy a kulturális szükségletek maximális kielégítése is hozzátartozik a szocializmus gazdasági alaptörvényének lényegéhez, egészen nyilvánvaló, hogy a társadalomtudományok, s köztük a nyelvtudomány, nagyarányú fellendülésre van szükség. Ennek a fellendülésnek azonban nem időlegesnek, hanem állandóan növekedőnek kell lennie. Hiszen Sztálin elvtárs a kommunizmusba való átmenet harmadik előfeltételét abban látja, hogy a társadalom kultúrájának olyan nagyfokú növekedését érjük el, amely biztosítja a társadalom tagjai számára fizikai és szellemi képességeiknek sokirányú fejlesztését. Ez a gondolat az egész Pártkongresszuson végigvonul. Malenkov elvtárs beszámolójából is elénk tárul, hogy a szocializmust ill. a kommunizmust építő emberek eszmei és kulturális színvonala, művészeti ízlése és a tudománnyal szemben mutatkozó igénye egyre nő. S éppen ezért a tudományra a szocializmus viszonyai között egyre nagyobb és minőségileg is jobban megoldandó teendők várnak.

A kulturális szükségletek kielégítése terén igen sürgős és fontos feladat népünk nyelvi kultúrájának emelése. Ennek érdekében nemcsak a mult mulasztásait kell pótolnunk, hanem egyre inkább fejlődő, módszereiben tovább tökéletesedő és hatáskörében mindjobban kiszélesedő mozgalomra van szükségünk. Ezt a célt kell szolgálnia általános- és középiskolai nyelvtanításunknak, nyelvtanár- és tudósképzésünk megjavításának, nyelvművelésünk szilárd elvi alapra helyezésének és valóban tömegmozgalommá emelésének.

Világos, hogy nyelvészeinkre ezen a téren is sok tennivaló vár, világos, hogy ez a munka nyelvészeink részvétele nélkül el sem indulhat.

Hogy feladataink a magyar nyelvtudomány terén még inkább kidom-
borodjanak, előre kell tekintenünk, s számolnunk kell azokkal a megállapítások-
kal, amelyeket a XIX. Pártkongresszus és Sztálin elvtárs tettek a város és a
falu, a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét és a közöttük levő lényeges
különbségek megszüntetésére vonatkozólag. Számítanunk kell arra, hogy ez a
folyamat magával fogja vonni a nyelvjárások és a köznyelv fokozatos kiegyen-
lítődését, s ez nemcsak nyelvjáráskutatóinkat serkenti majd új feladatokra,
hanem számos elméleti megfigyelést is lehetővé tesz.

Sztálin elvtárs most is fokozott munkára szólít bennünket. Nyelvtudomá-
nyunk az előtte álló feladatokat azonban csak akkor képes megoldani, ha a
marxizmus-leninizmus szilárd elvi alapjain áll. Még alaposabban el kell mélyed-
nünk a marxizmus filozófiájának és módszerének megismerésében és arra kell
törekednünk, hogy az vérünnké válva hassa át alkotó munkánk minden ízét.
Ugyanakkor pedig a Szovjetunió tapasztalataiból merítve, az eddiginél nagyobb
mértékben kell alkalmaznunk a bírálat és önbírálat módszerét, mely a tudomá-
nyok sikeres előrehaladásának hajtóereje.

KARDOS TIBOR :

Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus előadásának tartalmi kivonatá-
hoz és részben előadásához fűzött megjegyzéseim során arra igyekszem, hogy
kiegészítéseim szorosan kapcsolódjanak a feladathoz és a tárgyhoz és főleg
a vitás kérdésekre összpontosuljanak. Nincsen olyan alapelve az előadásnak,
mellyel ne tudnánk egyetérteni, éppen ezért hozzászólásom inkább az alapelvek
logikus keresztülvitelét, súlyponti helyzetét, kifejezési módját, illetve annak
hatályosságát érinti.

Nem vitatható, hogy mind a nyelvtudomány, mind pedig az irodalom-
tudomány módszertani alapjait a marxizmus-leninizmus ismeretelmélete alap-
ján kell elmélyíteni, hogy fokozott figyelmet kell szentelnünk azoknak az álta-
lános történeti feltételeknek, melyek egy-egy tudományos eredményt létre-
hoznak, egy-egy tudományos módszer kialakulását vagy érvényesülését biz-
tosítják, és hogy végül nekünk magunknak lépést kell tartanunk a tudomány
haladásával, szocializmust építő népünkkel.

Éppen azt kívánom vizsgálni, hogy az előadás milyen mértékben tudja ezt
a helyesen felállított hármas axiómát keresztülvinni. A kitűzött cél megvalósu-
lását úgy tudjuk lemérni, ha mindenekelőtt körvonalazni próbáljuk, melyek
azok a történeti feltételek, amelyeket az előadásnak tükröznie kellett. Az elő-
adó helyesen állapítja meg, hogy Sztálin elvtárs zseniális nyelvtudományi művé-
nek megjelenését nem csupán az a szükséglet hozta létre, hogy szembeszáll-
jon a Marr-iskola tévedéseivel, hanem a Szovjetunió szocialista felépítésének
és nepei együttélésének újabb fejlődési foka is. De ugyanezt mondhatta volna
Sztálin elvtárs eddigi műveit betetőző utolsó munkájáról, és a XIX. kongressz-
szus döntő határozatáról, melyek az elkövetkezendő történelmi időszakra meg-
szabták a kommunizmus elméletének újabb fejlődési irányát és gyakorlatát,
a proletariátus élcsapatának, a Pártnak a fejlődés megkövetelte magasabb
szervezetét, a tudomány és irodalom soronlévő döntő feladatait. Ezek maguk
is a történelmi fejlődés kiválóan jellemző megnyilatkozásai. Valóban Sztálin
elvtárs az utolsó évtizedek küzdelmeinek elvi következtetéseit, egyrésztől a
szocializmus, másrésztől az imperializmus homlokegyenest ellenkező gazda-
sági alaptörvényeit akkor fogalmazta meg, a Párt új szervezeti szabályzatát

munkatársai akkor nyújtották át a dolgozó nép millióinak, amikor erre mulhatatlanul szükség volt, amikor ezek a győzelmet kivívó anyagi erővé tudnak válni.

Éppen ezért jogos fölvetni, hogy a most elhangzott előadás hogyan viszonylik a magyarországi fejlődés által megszabott szükségességhez.

A Szovjetunió a legfrissebb tapasztalatokat, a legjobb gépeket, a legmodernebb módszereket és a legcselekvőképesebb tudományt közvetíti felénk. A szovjet gazdaság és társadalom roppant ereje, felépítményének hatalmas arányú hatása nélkül fejlődésünk üteme elképzelhetetlen.

Pártunknak az az alapelve, hogy minden módon lehetővé kell tenni a szovjet tudomány, pedagógia legmodernebb eredményeinek átültetését, hatóerővé kell tenni a leghaladóbb irodalmat, a szovjet irodalmat. Itt bukkanunk az első komoly problémára, mely a többi népi demokratikus országokban is felmerült ezekben az időkben, de nálunk talán még erősebben. Ugyanis mi, értelmiségiek nagyrészt a felszabadulás után álltunk visszavonhatatlanul a nép mellé s csak néhány éve ismerkedünk a marxizmus-leninizmussal. Éppen ezért gyakran állapítható meg az a tény, hogy igen kiváló tudósok, elsőrangú szakemberek nem képesek kellőképpen felhasználni a szovjet tudományos eredményeket. A vitáink alapjául szolgáló szovjet tudományos dolgozatok között egyrészt és vitáink színvonala között másrészt élesen mérhető különbség van. A különbség eltüntetésére egyetlen mód van: a marxista-leninista és sztálini tudomány mély átélése. Ez az út csak látszólag kerülő, lényegében ez az egyenes, mert a szaktudományhoz csak a dialektikus és történeti materializmus eredményei vihetnek el. Éppen a XIX. kongresszus és Sztálin elvtárs utolsó művének tanulmányozása az, ami jelentékeny változást idézett elő. Jogunk van feltételezni, hogy a marxizmus klasszikusainak mélyreható analízise fogja a legjobban siettetni a szovjet tudomány eredményeinek méltó felhasználását.

A magyar történeti fejlődésnek ebben a pillanatnyi helyzetében írta meg Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus most elhangzott előadását. E történeti helyzet szükségessége meggyőződésünk szerint egy ilyen előadás elsőleges feladatául azt jelöli ki, hogy kövessük a szovjet tudomány alapvető felismeréseit a sztálini közgazdasági mű és a XIX. Kongresszus tanulságait illetően. A szovjet irodalomtudomány minden erejével a *jelenlegi szovjet irodalom mozgósítására* összpontosul, azokat az elméleti kérdéseket tárgyalja, melyekre Malenkov elvtárs irányította a figyelmet, mint: a *típus*, a tipikus hős és a tipikus körülmények, a pozitív hős és a negatív alakok, a típus és egyéniség viszonya, a szatíra kérdései. Azonban ezeket a problémákat tárgyalva, egyszersmind az irodalomnak mint művészetnek központi kérdéseit vitatják, lévén a típusalkotás az irodalom lényegi célkitűzése. Az új szovjet tanulmányok következő lépése, amely egybefonódik a típus vizsgálatával, a művészetnek és közelebbről az irodalomnak különleges sajátosságai, a szép és a jó összefüggése, a szép és az eszmény azonossága, a költői alkotás módszerei, törvényszerűségei. Mindezt pedig nálunk szokatlan közérthetőséggel, világossággal, a konkrét példák szakadatlan sorával fejtegetik.

Ha ebből a szemszögből tekintjük Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus előadását, azt kell mondanunk, hogy az alapvető kérdéshez, a típushoz hozzányúl, elsőnek veszi, de csak érinti, mint ahogy a tudomány és művészetek megkülönböztető jegyeit is. Mélyrehatóbb vizsgálat tárgyává teszi az irodalom egyéb törvényszerűségeit. Végül röviden jellemzi az előttünk álló irodalomtörténeti feladatokat. Úgy érezzük, hogy az előadás nem eléggé irányul irodal-

munk aktív mozgósítására. A kelleténél teoretikusabb, ami a közérthetőség rövására megy.

Belső fejlődésünk egyenetlensége miatt helyesnek tartjuk, hogy az előadó a legaktuálisabb kérdéseket visszavezeti a marxi, vagy sztálini forrásra, a fogalom tiszta meghatározását igyekszik adni, és Marx nyomán az irodalmat, illetve művészetet olyan szellemi teljesítménynek fogja fel, mely az embert ábrázolja, mint a társadalmi viszonyok összességét a maga egységében. Ebből a meghatározásból, — legalább is így olvassuk az útmutatóban, — sajnos nem bontakozik ki világosan a leglényegesebb, hogyan válik az lehetségessé, hogy a társadalmi viszonyok összességét a művészet a maga egységében »közvetlenül érzékelhető módon« tudja közvetíteni. Ez a művészet sajátos módját jelenti éppen, a *képszerű* ábrázolást, a valóság emberi tükrözését. Bjelinszkij, akit joggal tart a szovjet irodalomtudomány a marxista esztétika előfutárának s ez alkalommal bőven idéz, nem is a társadalmi viszonyok egységének reprodukálásában látta a tudomány s művészet közötti különbséget, hanem éppen a képszerűségben, hogy a művészet nem bizonyít, hanem bemutat. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy olyan művészetek, mint az irodalom, az élő nyelv útján a logikai gondolatsort ne használják fel. A szovjet irodalomtudomány ennél a kérdésnél időzik. Az előadó helyesen ismerte fel, hogy éppen *azért* került a típus mint a helyes általánosítás módja az új szovjet kutatások középpontjába, mert az ember a társadalmi *viszonyok összessége*. Azonban véleményünk szerint nem helyes itt megszakítani a fejtegetéseket. Ha elfogadjuk a marxi esztétika alapelvét, hogy a szép azonos az eszménnyel, mely az életből nő ki, még ha szembe kerül is vele, ha azonos az egyes korok és társadalmi osztályok eszményével, ha így elválaszthatatlan mindattól, amit jónak, tehát erkölcsösnek tartunk, akkor minden tekintetben ez kellene, hogy a fejtegetés középpontjában álljon. E fejtegetések hiánya az előadásban elszakítja a kritikát az irodalomtörténettől, ami pedig a marxista esztétika alapkövetelménye. Bármennyit tanulunk is a szovjet irodalomtól, ha nem tárjuk fel a magyar irodalom belső hagyományait úgy, hogy a leghatékonyabb műfaji lehetőségeket, a közönségre való hatás szempontjából legépítőbb példákat ragadjuk meg, mint a szovjet kutatók teszik a klasszikus orosz irodalommal, akkor hiába mélyedünk bele a politikai gazdaságtan és az irodalomtudomány törvényszerűségeinek analógiáiba. A mai feladatok szempontjából, a fejlődés mai állapotából kell kiindulnunk s csak akkor tudjuk a fejlődést helyesen ábrázolni. Amit előadónk útmutatójának vége felé úgy fogalmazott meg »a fejlődés ábrázolása deszcendens, de a módszer csak aszcendens lehet, mert minden fejlődéssel szemben érvényes a marxi tétel, melyet hasonló összefüggésben már Lukács György akadémikus idézett »az ember anatómiája a majom anatómiájának kulcsa«.

Ha Trencsényi-Waldapfel Imre nagyon helyesen megállapította, hogy az irodalomtudomány művelőinek szocializmust építő népünkkel kell együtt haladni, akkor ezt elsősorban úgy kell értelmezni, hogy a magyar irodalom fejlődését kell támogatniok elméleti alapotással, konkrét példákkal. Például meglehetősen kiszorult irodalmunkból a rövid elbeszélés, a novella, pedig rendkívüli mozgósító ereje van. A Szovjetunióban fel is figyeltek erre a műfajra éppen a XIX. kongresszus előadásai nyomán. (Taraszenkov.) A novella nagy művészetet kíván s ez a művészet pontosan egy-egy kitűnően kiélezett, tipikus helyzetet, tipikus alakokat követel meg. A novellának jó hagyományai vannak a magyar irodalomban. Gondoljunk Mikszáth Kálmánra vagy Móricz Zsigmondra. A drámai szatírára is nagy szükség lenne. Ha nincs is olyan mű a magyar

irodalomban, mint a Gogoly-i *Revizor*, mégis egyet-mást tudnánk tanulni, a *Komédia Balassi Menyhárt árultatásáról* nagyerejű népi szatirájától, a *Tempefői* arisztokratáinak és könyvárusainak szörnyű képétől és a nyugati civilizátorokra olyannyira emlékeztető Madách-alkotta *Civilizátor-tól*. A modern magyar irodalom az égető problémák egész sorát kiáltja a fülünkbe, csak meg kell hallgatnunk és választ is kapunk rá a magyar irodalom haladó hagyományaitól.

Az irodalom alapvető törvényszerűségei egyszerre mind a ma legaktívabb irodalmi kérdései: ezek a társadalmi viszonyokat kiváló képekben tükröző, jó típusalkotás, a típus és az egyén dialektikus egységének helyes, művészi ábrázolása, a tipikus körülmények gondossága, a jó és a szép legteljesebb egybe-forrottsága, a jövő kommunista embere, mint szépségeszményünk forrása.

Ehhez csatlakozik az a törvényszerűség is, amelyet a marxi esztétika a forma és tartalom dialektikus egységének nevez. Figyelemreméltó az a megfogalmazás, melyet Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus a forma és tartalom egysége megjelenésében mutatkozó ingadozásnak ad, mely szerint a klasszikus korszakokban »a tartalom és a forma egysége el is maradhat az általános fejlődéstől, de meg is előzheti azt s mintegy előlegezi azt az összhangot, melynek helyreállítására a forradalmi osztályt mozgósítja: Petőfi példája, aki uralkodóvá teszi a népet az irodalomban, hogy előkészítése uralmát a politikában is.« Hozzátehetjük, hogy nagy írónál a forma és tartalom egységének ez az előlegezése a gyakoribb jelenség s a magyar irodalomban is így mutatható ki. Az író tudatában van annak, hogy amikor a nép titkos vágyait fejezi ki, sőt sokszor olyan világosan fejezi ki, olyan konkrétan, hogy az a nép álmait is meghaladja, a jövőt képviseli. Mikor Petőfi a *János Vitéz* népi típusalkotása után néhány évvel az őt ért választási kudarc után megalkotja az *Apostol-t*, és evvel a magyar irodalomban teljesen új típusú hőst, akkor egy pillanatra nem inog meg a nép szolgálatában, de ráébred arra, hogy a jövőt jelenti. És milyen meggondolásra méltó az *Apostol* formája: többé nem a *János vitéz* népies veresése, szabadon áramló sorok, de gondolatfűzése, képeinek egyszerűsége, nem mondanak ellent Petőfinek, a népi költőnek.

Ugyanígy megszívlelendőek azok a megállapítások, amelyeket az előadó a magyar irodalom periodizációjára tett. Ismételten hangsúlyoztuk, hogy irodalmunk periodizációjánál tekintetbe kell vennünk a magyar társadalom történetének periodizációját, de azon szerep figyelembevételével, melyet éppen az irodalom mint felépítmény tölt be. A Szovjetunió történelmének periodizációs vitájában Grekov akadémikus figyelmeztetett arra, hogy az ideológiai felépítmény, bár sokszor hamar, de mégis csak *követi* alapját. A nagy írók látnoki szerepe ennek nem mond ellent. Bár sokszor az uralkodó osztályhoz tartoznak is vagy hozzá kapcsolódnak, meghallják a másik kultúra hangját, a nép akaratát, amely a jövőt jelenti. Akadnak, akik leszakadnak osztályukról és egész lángelméjüket a haladás szolgálatára fordítják. De ilyenkor mindig megvan már az az új alap, — kezdetiben bár, — amelyet művészetükkel erősítenek. Grekov akadémikus figyelmeztetését tehát tekintetbe kell vennünk, mind a középkor s újkor határának megállapításakor a magyar irodalomban, mind a megújulás kora kezdetének megállapításakor és az egyes periódusok alkorszakaiban.

A párhuzamosság kedvéért Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikusnak ahhoz a megállapításához, hogy a sztálini közgazdasági mű milyen perdöntően szól bele abba a vitába, mely már régebben folyt az ókori áruterelés jellegéről, magam is felhozhatok egy példát szűkebb szaktanulmányaim köréből. Az

olasz történelemnek s irodalomnak egyik központi problémája a középkorvégi olasz polgárságnak megtörése a XVI. sz. folyamán. Az olasz renaissance nagyszerű kultúráját létrehozó polgárság annyira összezsugorodott, hogy a XVIII. századi fölvilágosodás s a nyomon következő Risorgimento egy gyökeresen más, új polgárságra támaszkodott. A középkori olasz polgárság összeomlásának kielégítő magyarázatát mindeddig nem találtuk. Tudtuk, hogy a termelés lehanyaglott, a hanyatlás okaival is nagyjából tisztában voltunk. Ennek ellenére súlyos, megoldatlan kérdések maradtak, mert ipari jellegű tőkefelhalmozás, amilyenek a firenzei látszott, nem szűnhetik így meg, máról-holnapra. Hogy az itáliai tőkefelhalmozódást ipari jellegűnek lássuk és az árutermelést kapitalisztikus jellegűnek, nagy mértékben megerősített bennünket Rutenburg 1951-ben megjelent különben kitűnő műve, a XIV. századi firenzei céhekről és iparról. Azonban a Magyar Tud. Akadémia tervmunkálatai között megjelenő most készülő gyűjteményes kötetünk (Renaissance tanulmányok) egyik tanulmányának eredményei ennek ellentmondóak és igen meglepőek voltak. Rózsa Zoltán másokkal kollaborációban, majd egyedül foglalkozott avval a témával, hogy a XIV. sz. olasz irodalmában a kora-kapitalista viszonyok hogyan jelennek meg és milyen a kritikájuk. A legnagyobb meglepetésünkre az olasz novellisztika, regényirodalom, példák, és a költészet sokat foglalkozik kereskedőkkel, bankárokkal, de manufaktúrákkal nem. Vannak utalások a városi szegénysépre, de munkásokra inkább olyan formában, hogy ezek otthon végeznek bér munkát, szőnek, fonnak, valamelyik manufaktúra számára. Mindebből arra kell következtetnünk, hogy viszonylagosan bármi jelentős volt is a firenzei szövetipar, a kereskedéshez, a bank- és uzoratókéhez viszonyítva második helyre szorult. Létrehozott egyes kapitalisztikus formákat, de árutermelése nem vezetett valódi kapitalizmusra. A kereskedelmi és banktőkéhez való viszonyában nem tudott uralkodó helyzetre szert tenni, mert az ipari termelés alapja nem volt elég szilárd és széles. Az olasz polgárság részben újrafeudalizálódott, részben elpusztult. A sztálini mű ismét eldöntötte a szaktudományok egyikének egész sor alapvető kérdését.

Kívánatos lenne, hogy a magyar irodalomtörténészeket s a világirodalom magyar művelőit bátorítsa fel Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus vállalkozása s a jövőben minél elmélyültebben, minél konkrétebben és nyíltabban vetnék fel a magyar irodalmi kutatás létkérdéseit.

BARTA JÁNOS :

Trencsényi-Waldapfel Imre értékes és sok elvi szempontra ráeszméltető előadásához két főkérdésben szeretnék hozzászólni, s néhány kisebb megjegyzéssel kiegészíteni. Előrebocsátom a kisebb megjegyzéseket.

Kevésnek tartom az előadásban irodalomtörténetírásunk számára a konkrét célkitűzést, a közeli feladatok kijelölését. Sztálin elvtárs tanulmánya, a kongresszusi beszámoló és a hozzájuk fűződő gazdag vita számos olyan elvet tisztáztak és számos olyan szempontot vetettek fel, amelynek alkalmazása a mi munkánkban is megkísérelhető. Így pl. regény- és drámaíróink értékelésében ezentúl nagyobb mértékben kell azt kutatnunk: mennyire tudnak konfliktusokat meglátni, konfliktusokra ráébreszteni, s hogyan viszonylanak az íróábrázolta konfliktusok a társadalmi élet valóságos antagonizmusaihoz. Ezzel még közelebb jutunk épen a legnagyobb íróink: Petőfi, Arany, Eötvös, Katona megértéséhez, s fel tudjuk deríteni Kemény Zsigmond egyik legnagyobb fogya-

tékosságát. — A humor, a szatíra kérdése a kongresszus óta a szovjet irodalmárok érdeklődésének központjában áll. Kutatnunk kell a mi irodalmunk multjában is a komikum, a humor, a szatíra számtalan megnyilvánulását. Kiindulópontunk az lehet, hogy mindezek alkalmazása irodalmunk multjában nem öncélú valami volt, hanem társadalmi funkcióval bírt: hol védekező, hol támadó fegyverként használták a bécsi elnyomók és a hazai kis és nagy kizsákmányolók elleni harcban. Ez a körülmény a szatirikus-komikus műfajoknak számos változatát hozta létre, s e műfajoknak megvoltak a mesterei a tizenhetedik és tizennyolcadik századi névtelen kéziratot énekszerzőktől egészen a nagy művészekig, Csokonaiig, Eötvösig, Petőfiig, Aranyig. Ezt a gazdag anyagot most egységes elvek alapján kellene részben feltárnunk, részben rendszerezni és hasznosítani.

Helyes, hogy szóvátette az előadó a korszakolás kérdését. Néhány évvel ezelőtt, az Irodalomtörténeti Társaság újjáalakulása után, tettünk kísérletet az irodalomtörténeti korszakhatárok megállapítására; az eredménnyel ma már nem lehetünk megelégedve. Az akkori megállapítások egyik főhibájának tartom, hogy 1772 után nagyon elapróztuk, apró korszakokra tagoltuk irodalmunk fejlődését; így nem juthattunk igazán közel az irodalmat mozgató nagy társadalmi erőkhöz. A korszakolási kísérletet mindenestre újra kell kezdeni.

Nem sürgős feladat, de foglalkozni lehetne az új világirodalmi helyzet kapcsán azzal: mennyit és milyen mértékben tudott a polgári Európa a magyar irodalomból befogadni: mennyi volt az igazság abban, hogy egyes költőink, íróink a kapitalizmus korában »világhírre« jutottak.

A Horthy-korszak reakciós, természetlen tudományának példaként Trencsényi-Waldapfel megemlítette és cáfolta Pauler Ákos filozófiai nézeteit. Azt hiszem, nem a legjellemzőbbet és nem a legveszedelmesebbet választotta ki. Ha a Horthy-korszak tudománytörténetét böngészgetjük, olyan jelenséggel is találkozunk, amikor egyik filozófus teljes komolysággal azt vitatja, hogy a filozófia nem is tudomány, hanem mítosz. Az ilyen nézetek jobban kidomborítják a kor hanyatlását, mint az a példa, amelyet az előadó idézett.

Rátérek most a főkérdésekre. Föltétlen egyetértek Trencsényi-Waldapfel elvtársal, amikor Sztálin elvtárs tanulmánya nyomán rámutat az összes tudományok módszertani egységére, és hangsúlyozza, hogy valamennyi tudomány egyformán objektív, az embertől független törvényszerűségeket kutat. De fölvetem a kérdést: a módszertani egység jelenti-e a természeti és társadalomtudományok módszertani azonosságát is? Az objektív törvényszerűségek megállapítását a tudományban kiegészíti, sőt megelőzi az objektív, az embertől független tények megállapítása és leírása — s mindkét feladattal kapcsolatban fölmerül annak szükségessége, hogy az irodalmi tényekkel és az irodalmi folyamatokkal kapcsolatban a közös módszertani alpból külön idézre a jelenségekre szabott módszeres eljárásokat kell kidolgozni. Az irodalomnak is megvannak a maga objektív törvényszerűségei, ezek azonban egyszeri, egyedi irodalmi alkotásokon át nyilvánulnak meg — s azt bajosan állíthatjuk, hogy egy-két írónak, vagy egy-egy műnek épen ezt az egyediségét figyelmen kívül hagyhatnók. Amellett az irodalom nemcsak tükrözi a valóságot, hanem pártosan tükrözi; megindít, mozgósít, állásfoglalásra bír, és gyönyörködött is a maga sajátos eszközeivel. A tudománynak úgy kell az irodalomhoz nyúlnia, hogy ezeket a hatásokat ne közömbösítse, hanem még inkább tudatosítsa és hatékonyá tegye. Ehhez nyilvánvalóan nem elég az általános törvényszerűségek kutatása. Nemcsak a törvényszerűségek körét kell tehát az egyes íróig,

esetleg az egyes művekig menően leszükítenünk, hanem olyan objektív, tudományos módszereket kell találnunk, amelyek az irodalmi mű egyedi tartalmának, formájának és hatásának kutatására képessé tesznek bennünket. Ilyennek látszik a típus és az újabban a szovjet esztétikában sokat szereplő eszmény fogalma — de mindez még nem elegendő.

Az előadó fölvetette azt a tetszetős gondolatot, hogy a termelőerők és termelési viszonyok összhangja törvényének az irodalomban megfelel a tartalom és forma összhangjának törvénye. A megfelelést már ő is elég tágan értelmezi : a tartalom és forma összhangját megvalósító klasszikus irodalmi alkotások megelőzhetik vagy csak követik az osztálytársadalmakban a termelőerők és termelési viszonyok összhangjának rövid időszakait. A fölvetett szempontot igen termékenynek tartom ; ha egy-egy társadalmi forma fejlődésének menetében az egykorú irodalomban a tartalom és forma viszonyát vizsgáljuk, megpróbálhatjuk a hagyományos stíluskategóriákat az egyes fázisokhoz kapcsolni és így tartalommal megtölteni. Felállíthatunk egy olyan hipotézist, amely szerint az első időszakban, az új társadalmi formáért vívott harcok során az irodalomban is az új tartalom harcol a maga új formájáért, s rombolja a régi formákat — ez volna a romantikus szakasz; a társadalmi forma hanyatlásának időszakában pedig általában formalista, antirealista irányok lépnének fel.

Csak hát az irodalmi valóság ezt a konstrukciót nem teljesen igazolja. Ismerünk nagy költőket, akik tartalom és forma tökéletes egyensúlyát valósították meg igen késői, hanyatló időszakokban (Goethe pl.) s magát a kapitalista kor utolsó szakaszában föllépő kritikai realista irodalmat sem okvetlen jellemzi a tartalom és forma egyensúlyának megbomlása. Trencsényi-Waldapfel szempontjához tehát azt fűzhetjük hozzá : osztálytársadalmak, tehát antagonisztikus társadalmak irodalmában a tartalom és forma összhangjának sokféle, bonyolult föltétele van, s ezek közül csak az egyik az, amelyre az előadó rámutatott.

TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE :

Tamás Lajos és Hajdú Péter elvtársak fejtegetéseimet részben konkrét példákkal támasztották alá, részben további, jó szempontokkal egészítették ki, de úgy látom, mindannyiszor az én gondolatmenetemmel egyező irányban, nézeteltérés tehát nincs közöttünk. Lényegében ugyanezt mondhatom Kardos Tibor elvtársról; ha az irodalomtudomány feladatait az élő irodalommal szemben még erősebben hangsúlyozta, mint én, azt is csak helyeselni tudom.

Nem értek azonban egyet Bóka László* és Barta János elvtársak felszólalásának több lényeges pontjával. Így mindenekelőtt továbbra is szükségesnek tartom a két világháború közé eső magyar tudomány elvi krtitikáját, és továbbra is helyesnek tartom, hogy Pauler Ákos filozófiáján mutattam be a magyar idealista tudomány összefüggését a Horthy-reakcióval : ő volt e korszak egyetlen rendszeralkotó gondolkodója nálunk, mint ilyent, páratlan tekintély vette körül s hatása semmiesetre sem kicsinylendő ; volt idő, amikor Bóka elvtárs sem tudta magát e hatás alól egészen kivonni. Hibáztatja Bóka elvtárs, hogy olyan feledésbe ment neveket említek, mint Bodnár Zsigmond : nos, a nevek, amelyeket említettem, irányokat képviselnek, s Bodnár Zsigmond nálunk mégis csak legismertebb képviselője annak a hullám-elméletnek, amelynek a

* Bóka Zászló hozzászólásának kézírata lapzártáig nem érkezett be a szerkesztőségbe. — Szerk.

polgári tudományban még ma is vannak képviselői, így pl. a francia Cazamian, akinek angol irodalomtörténete nem ok nélkül népszerű az angolszász világban. Bóka elvtárs Riedl Frigyesnek az Alexander-Emlékkönyvben megjelent irodaloméleti kísérletét kéri számon tőlem; valóban nem említettem ezt az érdekes, de a maga korában sem igen figyelembevett vázlatot, e helyett Riedlt — közismertebb munkái alapján — mint Taine pozitivistá milieum-elméletének népszerűsítőjét idéztem. Ám ha az Alexander-Emlékkönyvre hivatkoztam volna, akkor is az ott vázolt elmélet pozitivistá-idealista jellegére kellett volna utalnom, sőt a Bodnár Zsigmond nevével jellemzett hullám-elméletre is, mert Riedl is itt az *actio par reactio* elvét említi első helyen az irodalom történetének törvényszerűségei között. Hibáztatja Bóka elvtárs, hogy kritikámat nem a »főellenségek« felé irányítom, s ilyen gyanánt említi Huizingát, akinek hatását tanítványai körében elevenebbnek látja, mint a szellemtörténet általam említett képviselőjét. Huizingát idestova másfél évtizede bírálom, de a tudomány törvényeiről szólva, elengedőnek tartottam egy általánosító utalást a Wölfflin »Vollendung—Unendlichkeit« ellentétpárját variáló szellemtörténészekre, hiszen ebbe, különösen ha chronologiailag kötetlen »középkor« és »renaissance« fogalmát vesszük tekintetbe, Huizinga is, sok mással együtt, beleértetődik. Végül Bóka elvtárs is, Barta elvtárs is feleslegesnek tartja, hogy Windelbanddal és Rickerttel vitázzam: szerintük az ő álláspontjuk nálunk nem hagyott nyomot. Nem kívánok ezuttal egy magyar bibliográfiával szolgálni Windelband és Rickert elég széleskörű hatását illetően — Pauler nevét itt is meg kellene említeni. Elég a következőre utalnom: ha Bóka elvtárs — mint állítja — ma is tanítványainak olyan aggályjaival találja szemben magát, hogy a történeti tudományok — törvényszerűségek hijján — nem tarthatnak igényt arra, hogy teljesértékű tudományoknak tekintessenek, akkor Windelband és Rickert hatásának a csökevényeivel kell vitáznia, bármily közvetítő esatornákon jutott is ez a hatás tanítványainkhoz. Tartok tőle, hogy a felelőség ezért részben minket magunkat terhel, elsősorban éppen azért, hogy ezeket a kérdéseket kellő elvi szigorúsággal idáig nem tisztáztuk. Legalább is erre enged következtetni Barta elvtárs felszólalása, amelyben a módszertani dualizmus öntudatlan s így nézetem szerint annál veszélyesebb nyomai még ma is felismerhetők voltak. S ez egyben válasz arra is, hogy helyes volt-e nyelv- és irodalomtudományunk soronkövetkező konkrét feladatainak taxatív felsorolása helyett ilyen mértékig elméleti irányban tartanom előadásomat.

Sztálin elvtárs lángeszű munkájának tanulmányozása alapján szilárd meggyőződése, hogy nyelv- és irodalomtudományunk fejlődésében is a »következő láncszem« éppen az alapvető elméleti kérdések tisztázása. Ha ezt a meggyőződést nem sikerült kellő meggyőző erővel képviselnem, akkor előadásom valóban méltatlan volt a magas célhoz, amelyet magam elé kitűztem.

